

מכּאן ומשׂאם

כתב העת למורשת יהדות דמשק

גליון מס' 26 | ערב ראש השנה תשע"ח | ספטמבר 2017

בית הספר 'מכתאב עמבר' ב"חארת אל-יהוד", אשר נבנה במהלך המאה ה-19 כבית משפחת עמבר היהודית והוסב על ידי השלטונות לבית ספר

ארגון יוצאי דמשק בישראל
מברך את בני קהילת יוצאי דמשק
בישראל, ובתפוצות ואת כל בית ישראל
בברכת

שנה טובה
ולחיוקה

מִשָּׁמ דְּמִשְׁק

גליון מס' 26 | ערב ראש השנה תשע"ח | ספטמבר 2017

יוצא לאור על ידי ארגון יוצאי דמשק (סוריה) בישראל

מס' עמותה 1-656-006-58 מלכ"ר (Non Profitable Organisation)

רחוב ראש פינה מס' 3 תל-אביב יפו, ח.ד. 59014 מיקוד 6159001

טלפון: 03-6881567, פקס: 03-6880027

אתר אינטרנט: www.misham.org

המערכת: ד"ר נחן חסון (יו"ר), יהושע קלש, מאיר משען, לאה מלמד

עיצוב והפקה: בקי שני

חונן החומר המובא בגליון זה הוא על אחריותם הבלעדית של הכותבים
לרבות שמירה על זכויות יוצרים שלהם ושל זולתם.

לא למכירה

"לְמַעַן יֵדְעוּ, דּוֹר אַחֲרוֹן, בְּנֵים יוֹלְדוּ; יִקְוּמוּ, וַיִּסְפְּרוּ לְבְנֵיהֶם".
(תהילים, ע"ח ו').

תוכן העניינים

4	דבר המערכת
6	הרקע לעלילת דמשק, מבוא והערות - משה מעוז
10	"הערביסט" אליהו (אליאס) ששון והמאבק הציוני במרד הערבי - ד"ר ירון רן
17	אליהו חבובא זצ"ל - קווים לדמותו - יעקב חבובא
20	אירועי תרבות במסגרת האסיפה הכללית:
20	הרצאתה של פרופסור סופיה מנשה - אליהו חסון
22	בית המורשת של קהילת יוצאי דמשק - ד"ר מירב בלס
23	בתי פאר של עשירי הקהילה בדמשק - אברהם חסון ונתן חסון (הרביעי)
27	סוריה ארץ מולדתי (המשך) על דא ועל הא - אליהו ריקה
35	ביקורם של אלי ומימי דואר בישראל - אליהו חסון
36	סודות מהמטבח הדמשקאי - תבשילי סְלֶאָ - עלי סלק ירוק, מנגולד - לאה מלמד
38	ספרים רבותיי ספרים - מדמשק לירושלים, סיפורים מן הדרך - נתן חסון

דבר המערכת

- הוקם אתר אינטרנט עמוס במידע רב על הקהילה ותולדותיה. מצויים בו פרסומים, ספרים, מחקרים, סיפורים, מסורות, ראיונות אישיים, סרטי וידיאו ופיוטים. האתר פתוח לכל מתעניין ונגיש מכל מקום בעולם.

- מופעלת קבוצת פייסבוק המסייעת ליצירת קשרים בין בני הקהילה ומביאה לידי ביטוי דעות ובקשות של חברים.

- מתפרסם עלון "מכאן ומשם" המקרב לקוראים מחקרי מורשת, מפרסם כתבות וסיפורי חברים.

- מוענקות מדי שנה מלגות נכבדות לסטודנטים במסדות אקדמיים ונמשך הסיוע למימון מחקרים על מורשת הקהילה. פעולות אלה ממומנות מתרומותיו הנדיבות של יוצא הקהילה מר אלי דואר.

- בימים אלה נדונה הקמת בית מורשת, כפי שניתן לראות בכתבתה של הד"ר מירב בלס בעלון זה.

- מדי פעם מקיים הארגון פעולות תרבות ומפגשים חברתיים בין יוצאי הקהילה.

כל אלה פעולות המסייעות לחשיפה ולהכרת מורשת דמשק ותורמות לקיום מודעות קהילתית וחברתית.

- לאחרונה הצטרף הארגון לצידה של הספרייה הלאומית במאבקה המשפטי להקים הקדש שינהל את הטיפול בכתרי דמשק המצויים כבר בידיה. בהיותם של הכתרים אוצרות בעלי ערך לכלל ישראל, הספרייה הלאומית, היא לדעתנו המקום לאוצרם, להציגם ולטפל בהם. לספרייה הלאומית הידע לרפא ולשמר אוצר רב ערך זה, להציגו בפני כלל הציבור ולאפשר את העיון בו מכל מקום בעולם באמצעים האלקטרוניים המתקדמים ביותר.

אחרון חביב במאמצינו הנוכחיים אנו שואפים לשלב קהילות יוצאי דמשק בישראל ובפזורה במסגרת ארגון גג מייצג. בכוחות משותפים ניטיב לקדם את חשיפת מורשת הקהילה, הפצתה ושימורה. אנו סבורים ששילוב כוחות בין קהילות הפזורה ובין לבין הקהילה בישראל ייטיב עם כולן. אל לנו לשכוח כי קהילתנו שימרה לאורך אלפי שנים את פתיחותה לארץ ישראל ולחכמיה.

ראש השנה הבא עלינו לטובה הוא יום חשבון נפש לכל אחד מאתנו. איש איש יעשה עם עצמו את חשבון נפשו ואנו, כארגון הפועל למען קהילה ומייצג אותה, חייבים בבחינה פומבית של דרכנו ופעולותינו.

ארגוני הסיוע והסעד הדמשקאים שפעלו משנות השלושים של המאה הקודמת התאחדו ב-1983 והרכיבו את "ארגון יוצאי דמשק (סוריה) בישראל". בתחילת דרכו המשיך הארגון המאוחד בסיוע לעולים החדשים שהגיעו ארצה בכל הדרוש להם לקליטה ולהתבססות בארץ. עם הזמן כשחאפז אסד, נשיא סוריה, הפך את שארית הקהילה לבת ערובה של משטרו, הקשה עליה את החיים ופגע קשות באנשיה, עשה הארגון תפנית והתרכז במאמצים לחילוץ הקהילה מכלאה בסוריה. תחילה עסק בהסברה כדי לעורר דעת קהל נגד משטר העריצות הסורי ובמקביל פעל מול ממשלת ישראל כדי לעורר אותה לפעולה נגד המשטר הסורי. עד אז נמנעה ממשלת ישראל מהפעלת לחץ בינלאומי על סוריה פן יבולע ליהודיה ויורע מצבם.

שליחים מטעם הארגון יצאו לצפון אמריקה ולמערב אירופה כדי להעמיד את הקהילות היהודיות באותן מדינות על חומרת מצבה של הקהילה בסוריה וכדי שיעוררו דעת קהל ופעולה מממשלתית נגד יחס השלטונות הסורים ליהודים במדינה. מאמץ זה הוכתר בהצלחה ובסופו של דבר הנשיא הסורי אולף להתיר את יציאת בני הקהילה, אך בתנאי שלא יעלו לישראל אלא יצאו כפליטים לארה"ב.

משהגיעו הפליטים לארה"ב פעל הארגון, בתאום עם ממשלת ישראל והסוכנות, לשכנע אותם לעלות ארצה. כמחציתם אכן עלו. ושוב הארגון היה המנוע שדחף את הממשלה והסוכנות, בסיוע הנשיא נבון, לארגן השתלמויות לעולים כדי שיוכלו להשתלב במקצועותיהם. בין השאר זכו רופאים להשתלמות במשך שנה וצעירות הוכשרו כמורות לערבית.

מזה כשלושים שנה מוסיף הארגון להרחיב את מוטת פעולותיו ומתאים עצמו לעידן הטכנולוגי:

חול' הן בתרגום והן בעברית. נוסף על כך נשמח לקבל מהם כתבות לפרסום.

זה עתה החלטנו לשתף פעולה עם פרופסור יהודית הנשקה, מאוניברסיטת חיפה, העוסקת במחקר שפות קהילות היהודים בארצות המזרח. זהו ממש הרגע האחרון באיתור יוצאי הקהילה שעדיין זוכרים את הלהג הדמשקאי הייחודי שהתפתח לאורך דורות והטמיע בתוכו את שפת היהודים המסתערבים, את הלדינו שהביאו מגורשי ספרד, האיטלקית הסיציליאנית, הפרנג'ית של דוברי ה-chic הצרפתי וכמובן את העברית שהופנמה ושולכה בשפתם של כל מרכיבי האוכלוסייה.

פעילות זו תתבסס על הקלטת ראיונות ועיבודם, תהליך שיחייב הוצאות משמעותיות, אך שכון בצדן. אנו פונים לדוברי הערבית הדמשקאית, שמעוניינים להתראיין כדי לסייע בהנצחת שפת בני הקהילה לפנות למשרדי הארגון.

נסכם ונאמר ששיתוף פעולה בין כלל קהילות יוצאי דמשק אפשרי היום ורצוי ורק באמצעותו נצליח לחשוף ולשמר את מורשת הקהילה וייחודה.

קיומו של קשר חי ופעיל סייע להישרדותה. עד לעידן הרכב הממונע נדרש מאמץ הליכה שנמשך לא פחות מ-10 ימים כדי להגיע לירושלים ולא פחות מ-3-4 ימים כדי ללכת לצפת או לטבריה. זהו פרק זמן ממושך מהדרוש היום לטוס מבן גוריון לניו יורק, למכסיקו סיטי או לבואנוס איירס. היום גם שיתוף הפעולה בין קהילות מרוחקות זו מזו ככל שיהיו, פשוט לאין ערוך מהקשיים בעבר בין דמשק לערי ארץ ישראל קרובות ככל שהיו. מפגש אינטרנטי בין ניו יורק, מכסיקו סיטי או בואנוס איירס לבין כל עיר בישראל אפשרי היום מיידית ובכל עת, ללא עלות.

משום כך שיתוף פעולה בינינו בישראל לבין קהילות בפזורה הוא אפשרי, חיוני ופשוט. יחד ניתן לתאם פעילויות, לגייס פעילים, משאבים למחקר, סיוע לסטודנטים והוצאת פרסומים משותפים. אם תמשך מגמת הפעילות הנפרדת, לא ניתן יהיה לגייס את הפעילים הנדרשים.

באתר הארגון, דף הפייסבוק ובעלון "מכאן ומשאם" השתתפות יוצאי דמשק בתפוצות מבורכת אך מצומצמת. עלינו לעניין את אחינו בתפוצות להרבות השתתפותם בהם. רצוי גם לתרגם את עלוני "מכאן ומשאם" לספרדית ולאנגלית ולהפיצם בקהילות

ארגון יוצאי דמשק בישראל
מברך את
בני קהילת יוצאי דמשק
בישראל, ובתפוצות
ואת כל בית ישראל
בברכת
תכלה שנה וקללותיה
תחל שנה וברכותיה
פל שנה ובלילותיה פל שנה

הרקע לעלילת דמשק, מבוא והערות

משה מעוז

המאמר פורסם בכתב העת "פעמים" פרקי עיון במורשת ישראל במזרח, מספר 20 - תשמ"ד 1984 עמודים 29-36

עלילת דמשק משנת 1840 היא עלילת הדם המפורסמת, או הידועה לשמצה ביותר, בתולדות קהילות ישראל במזרח התיכון בעת החדשה. היא התפרסמה במערב בעיקר הודות למעורבותו ולמאמציו הבלתי נלאים של משה מונטיפיורי להזים האשמה נוראה זו ולהביא לשחרורם של המנהיגים היהודיים בדמשק, שנאסרו ועונו במהלך מאורע זה. פעילותו הדיפלומטית המקיפה של מונטיפיורי באנגליה ובמזרח, יחד עם מאמציהם המקבילים של אדולף כרמיה, שלמה מונק והרוטשילדים בצרפת - אכן עוררו, אף ביטאו לראשונה באופן דרמטי, את המודעות והחרדה של הקהילות היהודיות במערב הנוצרי לגורלם הקשה של אחיהם במזרח המוסלמי.

על-ידי מוסלמים רבים - בעיקר מאז פלישת נפוליאון למזרח בני ברית פוטנציאליים של אירופה הנוצרית, אויבת האסלאם; לעומת זאת, היהודים בסוריה היו מועטים במספר וגילו נאמנות מוחלטת לשלטון העות'מאני-מוסלמי. בגלל נסיבות אלו והודות לכישוריהם הפינאנסיים ולקשרים ההדוקים של ה'שדולה' היהודית באיסטנבול עם 'השער העליון' זכו אישים יהודים כמו בני משפחת פרחי בניהול ענייני הכספים של מחוזות דמשק וצידון-עכו, החל מסוף המאה ה-18. כך למשל מתואר מעמדו של חיים פרחי במחוז צידון, בתערובת של קנאה והגזמה, על-ידי כרוניקאי נוצרי, בן למשפחה יריבה לפרחי: 'חיים היהודי מחזיק בכל מוסרות השלטון ועושה כל שברצונו, אומרים כי יהודי שולט במוסלמים ובנוצרים, בגדולים ובקטנים, בקרובים וברחוקים - ללא שום הגבלה.

**ברי כי מעמדם הרם במינהל הממשלתי
ושגשוגם הכלכלי הרב של בני משפחת פרחי
ושל יהודים אחרים בסוריה עוררו את קנאתן
ואת איבתן של משפחות נוצריות יריבות.**

**במזרח התיכון סימלה עלילת דמשק באותה
עת את הפגיעה החמורה ביותר שאירעה
במעמדם הציבורי והכלכלי של יהודי סוריה
במאה ה-19.**

בראש היריבים עמדה משפחת בֶּחְרִי היוונית-קאתולית, שבניה החזיקו במשרות בכירות במינהל של מחוזות דמשק וצידון וניסו לפגוע בבני משפחת פרחי. ברם במשך עת ארוכה ניצחו הפרחים ביריבות שבינם ובין הֶבְחָרִים, שלוותה במעשי חתרנות, תככים ושוחד. כתוצאה מכך סולקו אחדים מן הֶבְחָרִים ממשרותיהם וכמה מהם ברחו למצרים בשנת 1810.

אולם כעבור עשר שנים, ב-1820, לאחר הוצאתו להורג השרירותית של חיים פרחי על-ידי עבדאללה פאשא, מושל מחוז צידון, החלה להסתמן ירידה במעמדם של בני משפחת פרחי. ירידתם קיבלה תנופה נוספת בתקופת השלטון המצרי על סוריה וארץ ישראל (1831-1840), כאשר התחזק ללא תקדים מעמד הנוצרים, ובראשם בני משפחת בֶּחְרִי. אכן בניגוד למשטר הֶעוֹת'מָאנִי, העדיף המשטר המצרי, בראשות מֶחְמֶד עָלִי ובנו אֵיבְרָאֵהִים שליט סוריה, נוצרים על פני יהודים בניהול האדמיניסטרטיבי והפינאנסי של סוריה (ושל מצרים). זאת בשל

שהרי פרשה טראומטית זו לא זו בלבד ששיקפה לזמן מה את הצלחתם של הנוצרים המקומיים להכות את בני תחרותם היהודים בתחומי הכלכלה ומינהל הכספים ולשסות נגדם גם חלקים מן ההמון המוסלמי; היא גם החדירה, לראשונה בצורה רחבה, את זרעי האנטישמיות האירופית-נוצרית לתודעת תושבי האזור, נוצרים ומוסלמים כאחד.

ברקע לעלילה זו פעלו בעיקר גורמים כלכליים. במשך דורות ניטשה במחוזות סוריה - כמו בחלקים אחרים של האימפריה העות'מאנית - יריבות קשה בין יהודים לנוצרים, בני עדות החסות, על עמדות כלכליות ומנהליות: במסחר, בענייני פינאנסיים ובמשרות בממשל העות'מאני המחוזי. בקונפליקט זה שהוחרף בשל הניגודים הדתיים-עדתיים ההיסטוריים ואף בשל התחרות היהודית-נוצרית על תמיכת ההנהגה של אוכלוסיית הרוב המוסלמית - היתה בדרך כלל ידם של יהודים על העליונה. שכן הקהילות הנוצריות, שהיוו מיעוטים גדולים למדי ונחשבו

שתי סיבות עיקריות: ראשית - השלטון המצרי חתר לביצוע דה-עות'מאניזאציה של המינהל בסוריה ולהמרת צביונו הארכאי והבלתי ישיר במשטר צנטראליסטי ישיר ומודרני. שנית - מוחמד עלי ואיבראהים פאשא שאפו לרצות את בת-בריתם החשובה צרפת, אשר ראתה עצמה פטרון של הנוצרים במזרח, ובמיוחד של העדות הקאתוליות. אין תימה איפה, שהמשטר המצרי מינה את הַנְאָּ קְהָרִי (אחד הבחרים, שמצאו מקלט במצרים ב-1810 ועשו בה קאריירה מנהלית) למישרת ראש מינהל הכספים של סוריה רבתי ולנשיא המועצה המייעצת המרכזית בדמשק. במקביל לסילוקו של רפאל פרחי, ראש הענף הדמשקאי של המשפחה, מתפקידו כ־פְּרָאף - בנקאי של המחוז, מונו נוצרים רבים לפקידי מדינה במערכת המינהל והכספים החדשה. ברם הנוצרים בדמשק לא הסתפקו, כפי הנראה בהישגים אלה והתכוונו לנצל את השפעתם וכוחם החדשים תחת השלטון המצרי כדי להביא הרס מוחלט על יריביהם היהודים. מניע אחד לכך היה נעוץ בעובדה,

שלמרות הפגיעה במעמד המשיכו משפחות יהודיות להחזיק בעמדות כלכליות חשובות בסוריה, במיוחד בכל הקשור לסחר-החוץ. רפאל פרחי המשיך לעשות חיל כבנקאי גדול, אם כי לא בשרות הממשלה, וייצג את הקהילה היהודית במועצה המייעצת העליונה בדמשק, שבראשה עמד בחרי.

לבד מהשאיפה לחיסול מעמד הכלכלי של יריביהם היהודים, זממו כמשוער מנהיגים נוצרים בדמשק לסכן את קיומם הפיסי של היהודים ולהפכם שעיר לעזאזל או מושא לאיבה גם של אוכלוסיית-הרוב המוסלמית. כוונה זדונית זו נבעה לא רק מן האיבה הדתית המסורתית של נוצרים כלפי היהודים, אלא בעיקר מן הצורך הדחוף של נוצרים אלה להסיט מעצמם את איבת המוסלמים, שהחלה מתעצמת והולכת, ולהפנותה כלפי היהודים, שהיו כביכול אויב משותף לנוצרים ולמוסלמים. ראוי לציין, כי לראשונה מזה דורות החלו מוסלמים רבים בסוריה באותו זמן לנסות את יחס הבוז המסורתי שלהם כלפי הנוצרים, שהיה מבוסס על תחושת עליונות דתית ופוליטית, ולפתח כלפיהם יחס של עוינות. יחס זה נבע מחשד עמוק, שמא הנוצרים ישתלטו על סוריה וישנו את צביונה המוסלמי. חשדם התבסס על העובדה, שהנוצרים זכו לראשונה תחת המשטר המצרי לחופש הפולחן הדתי ולמעמד מועדף על זה של המוסלמים, לא רק בתחום הכלכלי אלא גם-כן בתחום המנהלי-פוליטי. נוספה לכך התופעה החדשה של פעילות והשפעה ענפות של מעצמות אירופיות והידוק הקשרים בין הקונסולים שלהן לנתינים נוצרים מקומיים.

אין תימה איפה, שמוסלמים לא - מעטים החלו חוששים שמא הממשלה הופכת להיות ממשלת נוצרים (בעוד) שהשלטון המוסלמי התחסל.

יש לשער, כי בחתירתם להפנות את התסכול והזעם של המוסלמים מהם אל היהודים, ידעו הנוצרים שלא שגשוגם הכלכלי היחסי של היהודים עשוי לשמש סיבה מספקת לעשותם שעיר לעזאזל. הנוצרים נזקקו לעילה משכנעת יותר וזו עלילת הדם, באמצעותה יכלו להביא לדה-הומאניזאציה ולדה-לגיטימציה של היהודים, להציגם כאויב שטני של האוכלוסייה כולה, מוסלמית כנוצרית, ולהתיר את דמם.

יש להבהיר, כי רעיון עלילת הדם, שמקורו היה באירופה הנוצרית, יובא למזרח התיכון רק כמה עשרות שנים לפני פרשת דמשק, כנראה על ידי מisionרים נוצרים אירופיים או פרחי-כמורה נוצרים מזרחיים שהשתלמו באירופה. ניסיונות להפעיל נשק זה נגד יהודים נעשו בערי סוריה פעמים אחדות החל מראשית המאה ה-19 ולא עלו יפה, בעיקר הודות לגיבוי שזכו היהודים מצד השלטון העות'מאני ולמעמד החזק יחסי מזה של הנוצרים. ברם ב-1840 נהנו הנוצרים מנסיבות פוליטיות נוחות ללא תקדים להפעלה יעילה של נשק זה. מחד גיסא הם זכו, כאמור, לראשונה למעמד מינהלי-פוליטי בכיר ולגיבוי השלטון, ואף נהנו מסיוע מאסיבי של הקונסול הצרפתי בדמשק, ראטי מנטון. מאידך גיסא יהודי דמשק היו חסרי הגנה: הם נותקו מהעות'מאנים פטרוניהם המסורתיים, ואילו הקונסולים האירופים האחרים בדמשק, ובעיקר הבריטי, לא טרחו לסייע להם.

פעילותם של משה מונטיפיורי ושל מנהיגים יהודים אחרים בצרפת שהתערבו ישירות ובאמצעות ממשלותיהם לפני מוחמד עלי היא בלבד הביאה לשחרורם, אם כי לא לזיכום, של נאשמי דמשק מידי שליט מצרים. השחרור הושג רק לאחר שנאסרו ועונו מנהיגי הקהילה היהודית בדמשק, ובניהם החכם באשי יעקב ענתבי ופרנס הקהילה רפאל פרחי.

אחדים מהם מתו מעינויים, אחרים הודו בביצוע הפשע כביכול, ואחד מהם משה אבולעפיה, התאסלם כדי להציל את עצמו מן העינויים.

כאפילוג לפרשה זו ראוי לציין, כי משה מונטיפיורי השיג מן הסולטאן העות'מאני בנובמבר 1840 פְּרִיָמָן המזכה את נאשמי דמשק ומזים את עלילות-הדם של דמשק (ושל רודוס). פְּרִיָמָן זה סייע להפרכת עלילות-דם נוספות נגד יהודים בסוריה ובארץ-ישראל, לאחר שהוחזר השלטון העות'מאני באזור על כנו ב-1840 ו-1841. ואף על פי כן פרשת עלילת דמשק לא זו בלבד שהעמיקה

לניאדו, משה אבולעפיה, משה בכר יהודה ויוסף הררי כשותפים לעבירה, אשר הציעו לו שלוש מאות פיאסטרים כדי לרצוח את הכומר האמור, שכן קרב חג הפסח, והם היו צריכים דם להכנת מצותיהם. מכל מקום, הוא אמר כי לא שעה להסתותיהם, ולא ידע מה עלה בגורלו של הכומר ומשרתו. עקב כך, הורה הפאשה, כי האנשים אשר שמותיהם הוזכרו ייאסרו בתור מסיתים וייענשו במכות ובייסורים אחרים, אכזריים ביותר.

אולם בהיותם חפים מפשע, לא יכלו לאשר עלילה זו כאמת לאמתיה, ולפיכך עמדו בתוקף, כנגד זאת, על דבר חפותם, בהסתמכם על כתבי-הקודש, האוסרים במפורש על היהודים ליזון מדם כלשהו, כל שכן של בני אנוש, דבר מוקצה מחמת מיאוס. אף-על-פי-כן הם הוטלו לכלא עם שרשרות סביב לצוואריהם, ומדי יום ביומו יוסרו בהלקאות ובעינויים אכזריים והוכרחו לעמוד זקופים ללא מזון, במשך חמישים שעות ברציפות.

בהמשך נקראו הקצבים היהודים להתייב; הם הושמו בשרשרות ביחד עם הרבנים יעקב ענתבי, שלמה הררי ועזריה חלפון; ואף הם הוכו עד כי בשרם היה תלוי קרעים קרעים מעליהם; וזוועות אלה בוצעו כדי להמריצם להודות כי השתמשו בדם בהכנת מצות לפסח. הם השיבו, כי אם כך היה הדבר, אז היו משומדים יהודים רבים נותנים לו פומבי. אולם בכך לא היה די.

אחרי-כן סר המושל אל בית המדרש לבנים; הוא הורה להוביל את הנערים אל הכלא, לשימם בשרשרות, ואסר על האימהות לבקר את ילדיהם הכלואים, אשר רק עשר דראכמות לחם וספל מים אחד הוקצבו להם ליממה, לפי שהמושל ציפה כי האבות, ולו כדי לשחרר את ילדיהם, יתוודו על העובדות כהווייתן.

בהמשך התייבב יהודי, אשר נהנה עדיין מחופש, בפני המושל, והצהיר כי הדיבה בדבר השימוש בדם להכנת מצותינו לפסח הועלתה לדיון בפני כל המעצמות, אשר לאחר שנועצו בחכמיהן, הכריזו כי ההאשמה בדויה מעיקרה; עוד הוסיף כי אחד משניים הוא או שאחרים הרגו את הכומר ואת משרתו, או שחמקו בדרכי סתר מן הארץ; ואשר לספר, כדי לחלץ עצמו מצרה אמר דברים שאינם אמת. על כך ענה המושל, כי מאחר שהאשים (הספר) אנשים אחרים ברציחתם, בדיון הוא שידע מי הם הרוצחים; וכדי שיודה בכך, הוכה עד שנפח את נשמתו. אחרי כן ניגש המושל ועמו שש מאות איש להרוס את בתיהם של נתיניו היהודים, בקוותו כי ימצא את גופות המתים. אולם משלא העלה דבר, שב על עקבותיו, ושוב הנחית על קורבנותיו עונשים וייסורים, מהם אכזריים ומזוויעים מכדי לתארם. לבסוף, בהגיעם לקצה יכולתם לשאת את כאבם, אמרו כי ההאשמה הייתה נכונה !!!

את האיבה בין יהודים לנוצרים בסוריה ובארץ-ישראל (ב-1860, למשל, סיעו יהודי דמשק באופן פאסיבי למוסלמים שפרעו בנוצרים בעיר) היא גם נטעה בתודעת מוסלמים לא-מעטים זרע אנטישמי, או אנטי-יהודי, זה. מוסלמים בסוריה ובארץ-ישראל אחזו מאז מדי פעם בנשק עלילת-הדם, כדי להיפרע מיריבים יהודים או לסחוט מהם כספים; אימהות מוסלמיות נהגו לפרקים להפחיד, או להזהיר, את ילדיהן מפני היהודי העלול לחוטפם ולהורגם.

אכן גם לאחר פרשת דמשק נזקקו יהודי סוריה וארץ-ישראל להתערבותו של מונטיפיורי נגד עלילות-דם חדשות שהופנו נגדם. כהודיה על פועלו של משה מונטיפיורי בפרשת דמשק חיברו יהודים פיוטים ותפילות מי שברך לכבודו, בעבור ששם נפשו בכפו ולעת זקנתו עבר ארחות ימים ובתהו ליל ישימון להציל ממים כמה נפשות מישראל בארץ מרחק...

מן היומנים

יהודי דמשק משוועים לעזרה

[מכתבם של יהודי דמשק נשלח אל ראשי קהילת קושטא, ואלה העבירוה, בצירוף מכתב שלהם מ-27 במאוס 1840 אל הרוטשילדים בלונדון. להלן מכתבם של יהודי דמשק]:
לצערנו העמוק מפנים אנו שורות ספורות אלו, להודיעכם על מצב המצוקה המתמשכת שבו נתונים עדיין אחינו, תושבי דמשק, כפי שנמסר לכם במכתבי מן ה-17 באדר (פברואר), אשר שוגר אליכם באמצעות ספינת קיטור המובילה את הדואר. הייתה לנו תקווה כי נוכל לדווח לכם במכתב זה על כי נסיבות הרצח, אשר בעטיו הוטחה העלילה על הקהילה היהודית, הובהרו לאשורן, אולם תקווה זו נגוזה, לאכזבתנו המרה. נחזור כאן, לפיכך, על כל הפרשה לפרטיה, כדלקמן:

ביום ד', ראשון לחודש אדר (פברואר) נעלם בדמשק כומר, אשר במשך ארבעים שנה גר בעיר זו עם משרתו. הוא עסק במקצוע הרפואה, והיה מבקר בבתי קתולים, יהודים וארמנים, לשם מתן חיסון.

ביום שלאחריו, הווה אומר יום ה', באו אנשים לרובע היהודי לחפשו, באומרם כי ראו אותו ואת משרתו ברובע זה, יום לפני כן. כדי להוציא את זממם לפועל, הם תפסו ספר יהודי, באומרם כי בודאי ידע על העניין לפרטיו, ולקחוהו אל המושל, אשר בשומעו את ההאשמה, ציווה לאלתר להלקותו חמש מאות מלקות. הוא סבל גם עינויים אחרים. בהפסקות שבין ייסורים אלה, האיצו בו כי יאשים את כל היהודים שותפים לעבירה, והוא, בחושבו כי ירווח לו בדרך זו, האשים את האדונים דוד, יצחק, ואהרן הררי, יוסף

בשומעו את הודאתם, שאל אותם המושל, היכן הצפינו את דמם של הנרצחים, ועל כך ענה אחד מהם כי הושם בבקבוק, אשר נמסר למשה אבלעפיה ואולם הלה הצהיר כי לא ידע בנדון. על מנת לסחוט ממנו הודאה, הולקה אלף מלקות, אולם מאחר בכך לא הוצאה ממנו שום הודאה, עוד עונה בעיניים אחרים ובלתי-נסבלים, עד שלבסוף נאלץ להודיע כי הבקבוק נמצא בביתו, בתוך שידה. המושל ציווה לשאתו על כתפי ארבעה אנשים (שכן לא יכול היה להלך בכוחות עצמו) שיוכל לפתוח את השידה. אולם דבר לא נמצא בה, לאחר שפתחוה, פרט לסכום כסף, אותו החרים המושל, ותוך כך שאל היכן היה הדם. על כך השיב אבלעפיה כי אמר את אשר אמר למען יראה המושל את הכסף בשידה, בקוותו כי יוכל באופן זה להימלט. מיד חודשו עיניים, ואבלעפיה, כדי להציל את עצמו, עבר אל דת מוחמד.

באופן כזה הם נהגו בכל האסירים השרויים כבר חודש ימים במצוקה זו. בבירות ובדמשק אין מתירים ליהודים לצאת את בתיהם. אחרי כן הופיע איש אחד, והודיע כי על-ידי חיזוי בכוכבים גילה ווידא כי שבעת האנשים אשר שמותיהם פורטו לעיל אכן רצחו את הכומר, ואילו המשרת נרצח בידי רפאל פרחי, נתן ואהרן לוי, מרדכי פרחי ואשר מליסבון. מיד נעצרו שני הראשונים, בעוד שהיתר, כך מתברר, נמלטו על נפשם. מזה תוכלו להעריך אומרים זקני דמשק, מה טבעו של הצדק המונהג באמצעות חיזוי בכוכבים, ובאלו דרכים הוא בא לידי ביטוי. ואין אפילו איש אחד אשר ייכמרו רחמיו על הקרבנות האומללים. אפילו בכור נגרי, הבנקאי של המושל, מרוב שלא יכול לשאת ייסורים אלה, התאסלם. קראו-נא, ידידים יקרים, דברים אלה לאדונים קאמונדו, חטני, וקארמונה (מראשי הקהילה היהודית בקושטא) שישתפו פעולה למען הצלת אחינו האומללים והמושמצים, עם כל האנשים שיראו בעיניהם כמתאימים לכך.

מונטיפיורי למוחמד עלי: יעשה צדק לאחינו

בעקבות פנייתו של קהילת דמשק אל יהדות העולם, יצא מונטיפיורי לפגישה עם מוחמד עלי, שליט מצרים, סוריה וארץ-ישראל באותו זמן. הפגישה נערכה באלכסנדריה ב-5 באוגוסט, 1840 והשתתף בה גם הקונסול הכללי הבריטי, קולונל הוד גס. לעומת זאת לא השתתפו בפגישה זו א. כרמיה וס. מונק, נציגי יהדות צרפת בשליחות זו. וזאת על-פי עצת קונסול צרפת במקום. מונטיפיורי פנה אל מוחמד עלי בזו הלשון:

הוד מעלתך, שמענו באירופה כי האשמות בדויות הועלו כנגד יהודי דמשק, הריהם נתיני הוד-מעלתך, וכי עינו אותם בעיניים ונגרמו להם ייסורים נוראים, כדי להוציא מהם ראיות נגד עצמם. מאחר שידוע לכל כי דתנו לא זו בלבד שהיא מגנה את הפשע שבו מואשמים, אלא אף מצווה עלינו במפורש לתעב את השימוש בדם בכל צורה שהיא, נשלחנו על ידי בני דתנו מכל רחבי אירופה, כדי להפציר בהוד מעלתך כי יעשה צדק לאחינו. לשביעות רצוננו הרבה שמענו כי הוד-מעלתך, ברגע שנודע לו

על דבר העיניים, נתן הוראה להפסיקם לאלתר. בהיותנו משוכנעים כי הוד מעלתו, אשר זכה באירופה למוניטין על גבורתו במלחמה, תבונתו בממשל, וסובלנותו כלפי כל נתיניו ללא אפליה יאות, מתוך נדיבותו הידועה מכבר, למלא את בקשתנו, הרינו מופיעים לפני הוד מעלתך. אנו באים לא מתוך כעס או שנאה בלב, אלא רק מתוך רצון עז שתהיה האמת גלויה ברבים. על כן מפצירים אנו בהוד מעלתך, שתרשה לנו לצאת לדמשק, כדי לנהל שם, לפי הצורך, את כל החקירות העשויות להוליך למידע משביע רצון בדבר ההאשמה האמורה, שגרמה תדהמה ליהודים בכל העולם, וסבל כל-ישוער לאוכלוסיה היהודית של דמשק; וכי המידע שיושג בדרך זו יאושר רשמית בידי מושלה של דמשק ויוגש להוד-מעלתך.

עוד מבקשים אנו כי הוד מעלתך יעשה למען תינתן לנו כל עזרה לשם השגת המידע ותעניק הגנה מלאה לחברי המשלחת וכן לכל מי שיגיש עדות. אנו מפצירים בהוד מעלתך להעניק לנו רשות לראות ולחקור את הנאשמים ככל אשר יירדש, וכי הסמכות והרשות אשר הוד מעלתך יואיל ברוב טובו להעניק לנו יירשמו על-ידי פירמאן בארכיון ויישלחו רשמית למושל דמשק, אשר ידאג לפרסום תוכנו ברבים, ברחובות עיר זו.

בסיכום, מבקשים אנו כי יורשה לנו להצהיר כי עיני אירופה כולה מופנות אל הוד מעלתך וכי כל עולם התרבות ישבע נחת אם תעתר לתחינתנו. שכן דבר המובן מאליו כי "האיש הגדול", אשר שמו זכה כבר לתהילה שכזו, מן הראוי כי יאהב את הצדק אהבה יתרה. הגאונות והנדיבות של הוד מעלתך לא יוכלו לזכות לכבוד גדול יותר מאשר משלחת זו, הבאה אליך בשם יהודי העולם כולו, לקרוא לעשיית צדק. אין תרומה גדולה יותר לגאונותך לאהבתך את האמת ולשאיפתך הנחרצת להבטיח צדק לכל נתינך, מאשר העובדה שמשלחת זו פונה להוד מעלתך באמונה מלאה, וחשה ביטחון כי פנייתה לא תהיה לשווא.

(על יחסו של מוחמד עלי לפנייה זו, אנו למדים מתגובתו בתוך קריאת העצומה, כפי מתאר זאת ד"ר ל. לוה, שהשתתף באותה פגישה:)

הפאשה נעץ בו את עיניו כל העת. משגמר, ביקש סר משה כי תורגמו יורשה להקריא את דבריו להוד מעלתו בתורכית. הפאשה אמר, שזה ארוך מידי; הוא ייתן את זה לתרגום יקרא בו, וייתן את תשובתו. סר משה ביקש שיוקראו ראשי-הפרקים של העצומה; הוא חזר ואמר: זה ארוך, זה ארוך, יתורגם! סר משה ציין כי העצומה עסקה ביהודי דמשק, ועל כך השיב הפאשה: 'יודע אני'.

"הערביסט" אליהו (אליאס) ששון והמאבק הציוני במרד הערבי ד"ר ירון רן

אליאס אליהו ששון

היה היהודי היחיד בין יוצאי התפוצה היהודית בארצות האסלאם שהיגרו לא"י בסוף שנות העשרים של המאה העשרים שהצליח להגיע לעמדה משמעותית בדרג השני של הממסד הציוני. בתום מאורעות 1936-1939 היה ששון לאיש הבכיר בנושא הערבים, בעודו רותם

למלאכה את חבריו, שהיו חוט השדרה של ההתעוררות הציונית בדמשק בשנים 1916-1920 במרכז מחקרו של ירון רן עמדה השאלה כיצד אישיות כששון, יהודי שנוולד בראשית המאה העשרים בארץ ערבית עם רוב מוסלמי, הפכה בסוף שנות השלושים של המאה ההיא לדמות מרכזית שפעלה לצדם של מקבלי ההחלטות בתנועה הציונית בעניין הערבים. יתרה מזו, דמותו דחקה הצדה את הספרדים הוותיקים המומחים לענייני המזרח ואישים אחרים שהתיימרו לעסוק בנושא הערבים עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. ביסוד המחקר עמדה ההנחה שבנושא הערבים היו לששון יכולות שלא היו לאחרים, ואלו תאמו את הנסיבות ההיסטוריות המשתנות בשנות השלושים של המאה העשרים. בצד אלה בקש המחקר לבחון אם ששון ניחן בכישרון מיוחד או בחריצות יתר, או שמא היה בעל מרפקים וקנה את מעמדו בזכות חנופה למנהיגים, ואולי ניחן בכל התכונות האלה גם יחד.

ממצאי המחקר מראים כי הצלחתו של ששון מקורה ברקע שצמח ממנו ובבקיאותו ברזי הפוליטיקה והתרבות הערבית. רקע זה הקנה לו מעמד ייחודי ובלוט בממסד הציוני שרובו ככולו עלה ממזרח אירופה וממערבה. התפשטות הסכסוך היהודי-ערבי מאז 1936 מעבר לגבולותיה של ארץ ישראל, מעורבות ארצות ערב במאורעות 1936 ובריחתו של המופתי מא"י בסוף 1937- הצריכו כישורים של אדם המכיר היכרות בלתי אמצעית את התרבות, הפוליטיקה והעיתונות בארצות השכנות. אליהו ששון

מערכת "מכאן ומשם" בחרה להביא בפניכם את פרק הסיכום במחקרו של ירון רן.

בחודש שעבר אושרה עבודת דוקטור שכתב ירון רן במשך כ-10 שנים על מפעלו הציבורי העיתונאי והמודיעיני של אליהו ששון מיום היוולדו בדמשק בראשית המאה העשרים ועד למינויו בתחילת 1940 לראש האגף הערבי במחלקה המדינית בסוכנות היהודית.

עבודת הדוקטור של ירון רן מניחה אבן יסוד נוספת למחקר שפרסם לפני כשנתיים פרופסור ירון הראל תחת הכותרת: "דמשק נכבשה זמנית" על חדירתה של התנועה הציונית לדמשק.

מחקרו של ירון רן שופך אור חדש על פעולותיהם של בני הדור הצעיר בדמשק שהתקרבו לתנועה הציונית והעדיפו להישאר בדמשק בשנים 1916-1922 ולא לנדוד כמו רוב חבריהם לארצות אמריקה ולמצרים.

באמצעות דמותו של אליהו ששון מתאר ירון רן את ראשוניותם של בניה הצעירים של דמשק על התגבשותו של גרעין של אישים פלסטינים בדמשק שפועל נגד הציונות. ששון וגיסו לימים חיים זגול יחד עם יוסף יואל ריבלין נאבקו בממסד הציוני בירושלים כדי שיאפשר להם להקים משרד למודיעין בדמשק ולהיות חלק במעשה המדיני הציוני מדמשק אולם לקריאותיהם לא הייתה תשובה.

מחקרו של רן מנתח ומסביר מדוע בניה של דמשק אליהו ששון וכאמל ארזי ודוד לוזיה הפכו בשנות ה-30 לשלד העיקרי של המודיעין הציוני בנושא הערבי. הוא מספר באמצעות ששון את המעקב היום יומי אחר המופתי חאג' אמין אל חוסיני בבירות וחבריו להנהלת המרד בדמשק. מודיעין שתרם רבות לסיכול המרד הערבי.

מחקרו של רן הוא חולייה נוספת בתולדותיה של יהדות דמשק. הוא מכסה את מפעלו המיוחד של אליהו ששון עד לשנת 1939 ומהווה בסיס למחקרים נוספים עד לשנה זו. יש מקום למחקרים נוספים להשלמת התמונה עד לשנת 1948.

היה האיש, ומעטים היו כמוהו בתנועה הציונית, אם בכלל. ששון הכיר את התנועה הלאומית הערבית ובה בעת "שחה" בתולדות הציונות עוד משחר נעוריו בדמשק. בואם של אנשי חינוך בכירים ואינטלקטואלים ציונים מא"י לדמשק בתקופת מלחמת העולם הראשונה הלהיב את הדור הצעיר, בניהם ובנותיהם של מי שנמנו עם מעמד הביניים בקהילה היהודית של דמשק, עורר את הזדהותם עם המפעל הציוני והביא אותם למעורבות פעילה בענייני הציונות. ששון זכה גם לחינוך מערבי, יסודי ותיכוני, דבר נדיר עד אז בקהילה היהודית בדמשק, וגם לחינוך ערבי מתקדם בשפה ובתרבות הערבית, שהקנה לו כלים שהיו מנת חלקם של מעטים בפזורה היהודית במזרח הערבי.

אליהו ששון

לימודיו בבית ספר תיכון נוצרי, שבו למדו טובי בניה של דמשק, מוסלמים ונוצרים, וכן היכרותו עם צעירים, שהם וקציני צבא ערביים יהיו הממסד הפוליטי של דמשק בשנים 1918-1920 ויהפכו בשנות השלושים של המאה העשרים לבלוטים שבפוליטיקאים והעיתונאים במרחב המזרח התיכון - סייעו לו ליצור קשר מידי ובלתי אמצעי עמם, דבר שהיה נחוץ ביותר לממסד הציוני בשנים ההן. הוא התחנך עם צעירים מוסלמים ונוצרים שבסוף המלחמה העולמית הראשונה איבדו את זהותם העות'מאנית המסורתית ואימצו לעצמם זהות ערבית לאומית סורית שנשענה על עקרונות החופש והדמוקרטיה הליברלית שאפיינו את הסדר החברתי החדש במערב אירופה וארצות הברית בראשית המאה העשרים. תפיסה חברתית זו אפשרה מרחב פעולה למיעוטים.

ששון הזדהה גם עם הלאומיות הערבית וגם עם הלאומיות היהודית וסבר שיש מקום לשתייהן במבנה פוליטי שבו הישות היהודית היא יחידה במסגרת מדינית ערבית מאוחדת. ההזדהות של ששון עם הערביות נבעה מהשתייכותו לסביבה תרבותית לשונית ערבית. ששון היה יהודי באמונתו הדתית וערבי בתרבותו ושפתו. במובן זה הוא השתייך לשכבה דקה של אינטלקטואלים יהודים שהיו דור ההמשך של מי שנחשבו בתקופת שלטונו של פיצל יהודים-ערבים ופעלו בחוגי הנהצ'ה הערביים בסוף המאה התשע עשרה ותחילת המאה העשרים. העובדה שהיה בקי ברזי התנועה הציונית מכאן וברזי התנועה הלאומית הערבית מכאן אפשרה לו מבט כולל המשקלל את עמדות הצד הציוני מזה והצד הערבי מזה בבואו להתמודד עם השאלות שעמדו על סדר היום היהודי-ערבי בשנים ההן.

בחודשים האחרונים לשלטון פיצל בדמשק היה ששון עד ראייה למאפיינים הייחודיים של הפעילים הפלסטינים בתנועה הלאומית הערבית, וכבר אז חזה את כיווני ההתפתחות וההידרדרות הצפויים ביחסים בין התנועה הציונית לפלסטינים ששהו בדמשק ולאחר מכן היו לראשיה ומנהיגיה של התנועה הלאומית הפלסטינית. כבר אז דחק בראשי ועד הצירים לשתפו בעשייה המדינית, העיתונאית והמודיעינית כדי לחבל בפעולותיהם של הגורמים הפלסטינים האלה ולטפח את ההבנה בין העם הערבי והעם היהודי, אך איש לא שעה לפניותיו. בכתבות שפרסם, בעיקר בעיתונות היהודית בערבית בלבנון, מתח ששון ביקורת חריפה על המדיניות של הממסד הציוני בשאלה הערבית אך היא לא זכתה לתהודה מספקת בשל העובדה שדבריו נכתבו בשפה הערבית ובתפוצה דלה מאוד. רק בתחילת שנות השלושים לאחר מינויו של חיים ארלוזורוב למנהל המחלקה המדינית בסוכנות היהודית החל שינוי בנושא, ובעקבות זאת החל ששון לשתף פעולה עם הממסד הציוני בנושא הערבים. עם מינויים של דוד בן גוריון ומשה שרתוק למנהלי המחלקה המדינית, יהיה ששון אחד האישים בממסד הציוני שעסקו בשאלה הערבית.

בעקבות נפילת שלטונו של פיצל בדמשק התפזרה הקהילה הפוליטית שסבבה אותו בארצות ערב השונות. חבריו של ששון בקהילת העיתונאים של דמשק התפזרו בין העיתונים השונים בא"י, מצרים, עיראק ולבנון, ומקצתם הפכו לסוכני מודיעין. אחרים פעלו בצדם של מנהיגי המדינות והמבנים הפוליטיים החדשים שנוצרו במזרח הערבי לאחר מלחמת העולם הראשונה, במיוחד בקהילה הפוליטית שסבבה את פיצל בעיראק ואת עבדאללה בעבר הירדן ובקהילה הפוליטית בא"י. ששון המשיך את הדיאלוג עם הקהילה הזו באמצעות הכתיבה העיתונאית, בימים שעיתון נחשב מכשיר רב עצמה בעיצוב דעת הקהל ובהשפעה על המשטרים השונים. עיתונאים אלו החזיקו בידם מידע מדיני וביטחוני רב, ושימשו מקור עיקרי למידע מודיעיני במחצית השנייה של שנות השלושים. ששון התמיד בעיסוקו בעיתונות גם בשנים

שהיה בגלות בתורכיה, ועובדה זו השאירה אותו רלוונטי בשיח הציוני והערבי. באמצעות הכתיבה העיתונאית שמר על קשר עם החוגים במחנהו של פיצל שניסו לשמור על גחלת הלאומיות הערבית וקראו לסילוק הגורם האימפריאליסטי ולכינון מדינה ערבית. בדרך זו הוא שמר גם על מקומו בקרב האינטלקטואלים היהודים במזרח התיכון שכתבו בשפה הערבית מתוך דיאלוג מתמשך עם החברה הערבית. חשוב לציין כי לכתיבתו של ששון בעיתונים "חדשות הארץ" ו"דואר היום" מיולי 1919 ועד מארס 1922 הייתה תרומה חשובה ולעתים בלעדית. כתבותיו תרמו תרומה מכרעת להיסטוריוגרפיה של המערך הפוליטי שפעל לצד פיצל בדמשק ולחקר תולדותיה של הקהילה היהודית בעיר. כתיבתו משלימה את הפרסומים בעיתונות המקומית הערבית, ספרי הזיכרונות שכתבו הפעילים שתמכו בפיצל והמקורות הארכיוניים הצרפתיים, הבריטיים והציוניים. עם זאת, העובדה ששיקף את מציאות החיים בדמשק במשקפיים לאומיות סוריות ולאומיות ציוניות מחייבת זהירות בהסקת מסקנות מחקריות על השנים האלה.

עם בואו לא"י ב-1927 חתר ששון לשמש גשר בין התנועה הציונית ובין העם הערבי. כאמור, מדיניות התנועה הציונית ביחס לערבים לא הייתה לרוחו, והוא המשיך למתוח ביקורת נוקבת על ראשיה, שהיו בעלי אוריינטציה אירופית מובהקת. עובדה זו לא הפריעה לו לתקוף בו בזמן את ההנהגה הפלסטינית בעיתונות הערבית. את מעמדו בתחום העיתונות והיותו אחד האישים היחידים היכולים לדבר אל הציבור הערבי ולהשפיע עליו קנה ששון בזכות כישורו, פוריות כתיבתו, השכלתו ויכולתו להתדיין עם העיתונים והעיתונאים הערבים בשפתם, אגב ניצול נקודות התורפה בטעוניהם. הוא הכיר את תרבותם, את הביוגרפיה של כל אחד מהם, את ההיסטוריה הערבית, את הקוראן ואת הוגי הדעות של הלאומיות הערבית. ששון ניהל מאבק עיתונאי עצמאי בעיתונות הערבית נגד המופתי והאשימו בעשיית שימוש במקומות הקדושים בירושלים לצורכי תעמולה המלכה את הסכסוך היהודי-ערבי. לכן סימן אותו המופתי כיריב קשה בידועו את בקיאותו ברזי הקוראן ובהיסטוריה המוסלמית.

כבר במפגש הראשון ביניהם ב-1928 הגיע ששון למסקנה כי אם המופתי ינהיג את החברה הפלסטינית, אין כל סיכוי להידברות בין הצדדים. בהיעדר יהודים אחרים שהיו להם הנחישות, האומץ הציבורי והידע המתאים, ובהיעדר תגובה מצד הממסד הציוני להסתה בעיתונות הערבית - היה ששון מערכת הסברה של איש אחד נגד המופתי וסביבתו הפוליטית. בו בזמן, בשיח הציוני הפנימי, בעיתונות היהודית בערבית, בעיתונים "אלעאלם" אלאסראאלי "בבירות" ו"אסראאלי" במצרים, היה ששון גדול המבקרים של הממסד הציוני האשכנזי על קיפוח הספרדים ואישיתופם בנושא הערבים. הוא דרש ללא הרף להעביר את האחריות לנושא הערבים ליהודים הספרדים דוברי הערבית.

העיתונות העברית השיבה לטענותיו בנושא זה ותגובתה הביאה את שמו לתודעת הציבור.

ביקורת אחרת של ששון על הממסד הציוני התמקדה באסטרטגיה המדינית של ראשי הציונות מאז מלחמת העולם הראשונה, שלפיה העם היהודי יוכל לחדש את חייו הלאומיים בא"י רק בסיוע מעצמות המערב. בניגוד להם סבר ששון שתנאי הכרחי לחידוש ההוויה היהודית בא"י וההתיישבות בה הוא הגעה להבנה עם הערבים הנוצרים והמוסלמים. הוא יצא בהאשמות בוטות נגד המנהיגים הציונים האשכנזים שבמלאת עשר שנים להסכם פיצליוויצמן טרם הבינו כי בשנים האלה הבטיחו נציגי המעצמות הבטחות סרק לראשי התנועה הציונית.

ההלם של מאורעות תרפ"ט הביא את הממסד הציוני לייחס משנה תוקף לחשיבות ההסברה בערבית ולצורך להוציא עיתון בערבית מטעם התנועה הציונית שיאפשרו להגיב להסתת המופתי והעיתונות הערבית. הוצאת עיתון בשפה הערבית הייתה הנושא המרכזי בדיונים שהתקיימו בין ההנהלה הציונית, הוועד הלאומי וראשי תנועת הפועלים. אז לראשונה עלה שמו של ששון לצדם של יהודה בורלא ויוסף יואל ריבלין, שפעלו יחד בדמשק בשנים 1919-1921, כמי שראויים לעסוק במלאכת עריכת העיתון, בורלא ידע להעריך את ידענותו של ששון בשפה, בתרבות ובהיסטוריה הערבית ואת בקיאותו בעיתונות הערבית. הוא ומיכאל אסף, מהעריבסטים הבולטים בתנועת העבודה פעלו יחד לשילובו של ששון במערך ההסברה הציוני בשפה הערבית, ניסיון שלא צלח בשלב זה.

החיוניות בשילוב אדם בדמותו של ששון בלטה במיוחד בשנת 1929, שהייתה שנת מפנה בעיתונות הערבית בא"י. בשנה זו החלו לצאת לאור בא"י עיתונים יומיים בערבית. עיתונים אלה היו מענה לפרסומים בשני העיתונים היומיים בעברית "דבר" ו"דואר היום". העיתונות הערבית בא"י נעשתה הכלי המרכזי של הפלסטינים במאבקם בציונות. את מערכות העיתונים אכלסו עתה רבים מהעיתונאים בני דורו של ששון, שהתחילו את דרכם בתקופת פיצל בדמשק, התפזרו ברחבי העולם הערבי ומקצתם באו לא"י. הזירה העיתונאית הערבית הייתה גם לזירה מרכזית שבה התנהלו ויכוחים אינטלקטואליים ופוליטיים. ששון בלט בעת הזו בפולמוס שניהל עם עמיתיו בעיתונות הערבית. הוא הסכים עם מקצת העיתונאים האלה בשאלת הפן-ערביות והאחדות הערבית, אולם היה בר-פלוגתא שלהם ויריב עקשן בשאלת עתיד א"י והשותפות היהודית באחדות הערבית. ששון קרא לשיתוף פעולה ציוני-ערבי נגד ממשלת המנדט. מעת לעת התפרסמו בעיתונות העברית ויכוחים שניהל עם אישים בציבור הערבי בשאלות השונות שעמדו בראש סדר היום הפוליטי. כתיבתו הייתה שנונה ומתחכמת וחייבה את העיתונות הערבית לשלוח טיעונים ותשובות אחרים מאלו שהשתמשה בהם בדרך כלל. ששון נהג להזכיר לכותבים הערבים חזור והזכר, כי הוא

עצמו, בן ערב שפעל עם האגודות הלאומיות הערביות לשחרור הערבים מעול הכיבוש התורכי, אחד מבניה וממגני זכויותיה של האומה הערבית שדתו היא יהודית. הוא הבהיר כי אין לתקוף אותו בשל דתו, שכן במאבק על האחדות הערבית משתתפים גם מוסלמים, גם נוצרים וגם יהודים, אך טיעון זה לא סייע בידו להביא להידברות על בסיס משותף. העיתונות הערבית דרשה ממנו לנער את חוצנו מן הציונים. הכותבים בעיתונות הפלסטינית השיבו לו כי דווקא בגלל שהוא בן הארץ הזאת, בניגוד לציונים שבאו זה מכבר, עליו לדעת כי המאבק הוא לאומי ולא דתי. המאבק אינו בין יהודים למוסלמים ונוצרים, אלא בין ציונים לערבים.

ששון היה דובר של התנועה הציונית בעיתונות הערבית מטעם עצמו, והדבר הבליט את דמותו גם בחוגים הציוניים. הדרכים שהציע לפתרון לא נעמו לאוזנם של עסקנים ועיתונאים בעיתונות הערבית. הם התפלמסו עם מאמריו וציטטו מדבריו, ופעם אחת אף הציגוהו כבוזד בעקרונות הציונות בשל נכונותו לגלות ויתורים שיאפשרו ברית יהודית-ערבית ומיגור שלטון המנדט.

היחס אליו מצד הממסד העיתונאי היהודי הכותב עברית, היה כמו אל כמה מחברי "ברית שלום", שהוצגו גם הם כבוגדים. ששון לא נותר חייב. הוא עשה חשבון נפש נוקב עם ההנהלה הציונית והציג את ראשי התנועה ככפויי טובה שאינם מוקירים לו טובה על היותו שופר של התנועה הציונית בעיתונות הערבית אגב סכנה מתמדת. גם המנהיגות הספרדית שלדבריו, הסתפקה ב"שאריות" שהותירה לה המנהיגות האשכנזית הציונית לא נמלטה משבט לשונו. ששון לא הסכים לוותר על חיפוש דרכים לקיים דו־שיח יהודי-ערבי שהמכנה המשותף שלו הוא סילוק השלטון הבריטי וחיים משותפים על בסיס שוויון זכויות לשני העמים. כאמור, בנושא זה היה ששון אופוזיציה לזרם המרכזי ביישוב, ועמדתי תאמו את העמדות שהציגה "ברית שלום". כמוהם, חתר לקירוב יהודי-ערבי וקרא למדינה משותפת ליהודים וערבים בא"י תחת שלטון עצמי ועצמאות מלאה. ואולם, בניגוד להם ששון לא היה חבר בהתארגנות ממוסדת, במפלגה ציונית או חבר באחד ממוסדות היישוב. לא היה לו סיכוי להימנות עם חברי "ברית שלום", שהייתה על טהרת האשכנזים, בשל הביקורת הקשה שמתח על האשכנזים. הוא כתב בעיתונים שוליים, ודבריו לא קיבלו ביטוי בהיסטוריוגרפיה הציונית, אף על פי שנכתבו בעצמה ובלשון חדה ואף הקדימו את ההגות שההיסטוריוגרפיה הארץ ישראלית קשרה לחוגים שהתאגדו ב"ברית שלום". ההתעלמות מהגותו היא דוגמה להתעלמות

כללית של ההיסטוריוגרפיה הציונית והישראלית ממאמריהם ומכתביהם של עיתונאים, סופרים ואנשי רוח יהודים במזרח התיכון שכתבו בעיתונים בשפה הערבית. הם נחשפו רק בעשור האחרון בעקבות מחקרים אקדמיים ראשוניים על העיתונות היהודית בערבית במזרח התיכון במחצית הראשונה של המאה העשרים.

במחצית השנייה של שנת 1931 פעל ששון כדי למנוע את כינוס הקונגרס הכל־אסלאמי שיזם המופתי. ארלוזורוב ושרתוק הזמינו את ששון להתייעצות ויחד החליטו על הרחבת אסטרטגיית ההסברה הציונית נגד הקונגרס, שכללה הפצת חמשת אלפים עותקים של חוברות הסברה לאישים מרכזיים ברחבי העולם הערבי והמוסלמי. ששון התעמת בעיתונות הערבית עם באי הקונגרס וניסה לסכסך בין המופתי למנהיגים הערבים שהוזמנו אליו. בנושא זה התקיים שיתוף פעולה בין ששון, ארלוזורוב ושרתוק, והוא נמשך כל ימי הקונגרס. שנים לאחר שהתעמת חזיתית עם הממסד המדיני הציוני בראשותם של אידר וקיש, ראה ששון בראשי תנועת הפועלים בן גוריון, ארלוזורוב ושרתוק מנהיגים ומדינאים הרואים עמו עין בעין את כיווני הפעולה הנדרשים בנושא הערבים. בוויכוח ממושך שהתפתח בין הכותבים בעיתונות היהודית בערבית בשנת 1932 הדגיש ששון כי בניגוד לאידר וקיש, ארלוזורוב ושרתוק פתוחים להקשיב לעצותיו. ששון סבר כי ארלוזורוב מבין היטב כי הסכסוך בא"י הוא בין שני עמים יריבים הרוצים להשליט את לאומיותם על אותה כבדת ארץ, ויש להניאם מהשתלטות זה על זה, אם רוצים למנוע מלחמת אזרחים מתמשכת, וכי רק פתרון פריטטי יכול להביא לפתרון הסכסוך. גם עמדותיו של בן גוריון תאמו את השקפתו המדינית של ששון על פתרון שיכלול מדינה יהודית בתחומי פדרציה ערבית. הפנייה אל ששון לסייע לשרתוק וארלוזורוב להתמודד עם הכינוס של הקונגרס הכל־אסלאמי הייתה למעשה האירוע השני שבו נזקקה התנועה הציונית לשירותיו לאחר פנייתה אליו לערוך עיתון יהודי בערבית בעקבות מאורעות תרפ"ט.

בתחילת שנות השלושים של המאה העשרים שבו האישים שנמנו עם חוגי האסתקלאל לפעילות פוליטית. משנתם הרעיונית העמידה במרכז את התמיכה בפן־ערביות והחתירה להקמת מסגרת ערבית מאוחדת. חוגי האסתקלאל היו בני בריתו הרעיוניים של ששון עוד מימי התארגנותם של האגודות הלאומיות האנטי־תורכיות ולאחר מכן בעת שמילאו תפקידים במוסדות השלטון בימי פיצל בדמשק. כאמור גם ששון דגל בכינונה של אחדות ערבית וסיום שלטון המנדט, אך השינויים במציאות ההיסטורית יצרו פער ביניהם בשאלת מקומה של א"י במסגרת האחדות הזו. בעוד הם תמכו בפלסטין ערבית במסגרת האחדות הערבית, חתר ששון לשוויון יהודי-ערבי בא"י כיחידה מדינית במסגרת האחדות הערבית. הדיון הציבורי שהתנהל בעיתונות בערבית בשאלת האחדות הערבית ומקומה

מודיעין מהעיתונות. הקשרים שטיפח ששון עם עיתונאים פלסטינים ושיחותיהם עמו היו גם הם מקור לאיסוף מודיעין. בצירופו של ששון ללשכה הערבית ביקש שרתוק לשדרג את הטיפול בעיתונות ואת דרך ההתכתבות של המחלקה המדינית עם אישים בעולם הערבי. הוא חיפש איש שיודע לכתוב בשפתם ובכללי הטכס המתחייבים בכתיבה ערבית, שרק מי שינק את השפה בילדותו מכיר אותם. ואולם, מהר מאוד ניתב עצמו ששון לתחומים אחרים הקשורים בעבודת הלשכה הערבית, והבולט שבהם הפעלת מודיעים ערבים. עד להצטרפות ששון ללשכה הערבית ריכז אהרון חיים כהן לכדו או עם שרתוק את כל נושא הפעלת הסוכנים בא"י. בשל היקף החומר והצרכים הגדלים הופקדה משימה זו גם בידי ששון, שהלך וצבר ניסיון בתחום זה. הוא חזר לטפח את קשריו עם אישים מראשי הקהילה בדמשק

אליהו ששון ומשה שרת באירוע ציבורי

ועם חבריו לפעילות הציונית בשנים 1916-1921. דרכם פילס דרכים אל ראשי "הגוש הלאומי" הסורי שנעשו הכוח הפוליטי המוביל בסוריה ואל בכירי העיתונאים הסורים שאחד מהם, עבדאללה עבוד, היה הסוכן המרכזי של הלשכה הערבית. בשנים הבאות יהיה עבוד המקור שדרכו ישאב ששון מידע רב על "הגוש הלאומי" ויעקוב אחר התנהלות המופתי לאחר שעזב את א"י ללבנון. החל במחצית השנייה של 1935 עיקר הדגש בדיווחיהם של כהן וששון היה על התארגנות חוליות הטרור בצפון הארץ והברחות נשק, אבל הם לא הצליחו להביא מודיעין שמקורו בחוליות הטרור או מודיעין על מועד פעולות הטרור ועל מבצעהן. שרתוק השתבח בהישגיהם המודיעיניים של כהן וששון, במיוחד בשל היכולת לדעת בכל רגע נתון מה קורה בחדרי הוועד הערבי העליון.

עם פרוץ המהומות וההפגנות בסוריה העריך ששון שלמאבק הלאומי הסורי תהיה השפעה על ערביי א"י, אך הוא לא הצליח

של א"י במסגרתה הבליט את דמותו של ששון, שניהל דיאלוג אישי ועיתונאי עם ראשי אלאסתקלאל כדי להגיע להסכמה בין המפלגה ובין התנועה הציונית על אופי ההסדר היהודי-ערבי בא"י. ששון פנה אל מנהיגי המפלגה והדגיש בפניהם כי האשמים במצב שנוצר בא"י הם הבריטים, המנצלים את הסכסוך היהודי-ערבי להגברת כוחם וניצול משאבי הטבע של הארץ על חשבון היהודים והערבים. במקום מנדט הציע לחתור להקמת אחדות ערבית שבראשה פיצל. הוא סבר שהעמדת פיצל בראש תסייע לרכך את הבריטים שיראו בכך פתרון המשרת גם את האינטרס שלהם. אף על פי שעברו שלוש עשרה שנה מאז סולק פיצל מדמשק, סבר ששון כי עדיין ניתן להקים בכל ארץ ערבית ממשלה לאומית שמסגרת העל שלהן תהיה בית האשם והמלך פיצל. ערגתו של ששון לפיצל ולימיו בדמשק בשנים 1918-1920

הייתה כה חזקה שלא הבחין כי לא יוכל למצוא בני ברית ליישום הרעיונות האלה. בסוף 1933 מת פיצל, שהיה אמור להיות הדבק המאחד של האחדות הערבית, ומותו נטל את העוקץ מהתארגנות אלאסתקלאל. כמה חודשים לאחר מכן מת גם מוסא כאט'ם אלחסיני, שעמד בראש הוועד הפועל הערבי-פלסטיני, והדבר חיזק את המופתי ותומכיו.

בסוף 1933 נבחר משה שרתוק לעמוד בראש המחלקה המדינית בסוכנות היהודית. שרתוק הבין כי היערכות נכונה בנושא הערבי תלויה במידה רבה בצוות הפקידים שיעבוד לצדו. הוא היה מודע לחשיבות המאמץ בתחום ההסברה בעיתונות הערבית והיה מודע ליכולותיו של ששון בתחום זה. גם ששון חש שהגיעה שעתו,

ונוצרה הזדמנות, שחלם עליה שנים, להיות אחד מהנושאים ונותנים עם הצד הערבי. צירופו של ששון והשוואת שכרו לשכר שהרוויח במקום עבודתו הקודם הביא לשדרוג שכרם של עובדי הלשכה האחרים דוגמת אהרון חיים כהן. זה ביטא את החשיבות שייחסו שרתוק ובן גוריון לצורך לגייס אנשים ברמה גבוהה לעבודה המדינית והמודיעינית בתחום הערבי. בהצטרפותו של ששון ללשכה הערבית יש לראות גם את תחילתו של תהליך הרחבת הפעילות המדינית הציונית לא רק בעבר הירדן, אלא גם בארצות השכנות. צירופו של ששון ללשכה הערבית הביאה למפנה גם ביחס לעיתונות בערבית. הלשכה חתמה על מינויים של כל העיתונים החשובים בארצות ערב, וכך הייתה לה ולמוסדות יהודיים אחרים אפשרות להגיב על כל ידיעה שהיה בה למגע במוסדות הציוניים. ששון הפך את נושא העין השיטתי בעיתונות הערבית לאחת השיטות לאיסוף מודיעין. על בסיס שיטות העבודה שהנהיג פעל לאחר מכן שירות הידיעות של ההגנה ובצה"ל הוקמה יחידת "חצב" העוסקת בטיפול באיסוף

לשכנע את המנהיגים הציונים, שלא חזו את גל המאורעות שהחל באפריל 1936 ונמשך כחצי שנה. בשלב הראשון של המאורעות היו הוא ואהרן חיים כהן חוד החנית של היישוב היהודי ביצירת תמונת המודיעין על הנעשה בצד הערבי. עומס המשימות המודיעיניות חייב את הרחבת המערך האנושי שעסק בנושא. ששון וכהן החלו לגייס כוח אדם חדש שירכיב את הלשכה הערבית ויהיה למעשה הגרעין הראשון של קהילת המודיעין לעתיד לבוא. ששון הביא לגיוסו של שלם ארזי, חברו מימי דמשק, איש משכיל ובעל ידע נרחב בתחום הערבי שהופקד על מערך ההאזנות לטלפונים של המנהיגות הערבית. ששון נעשה שותף לכל ההתחלות הראשונות בתחום המודיעין הישראלי: האזנות טלפוניות, הפעלת סוכנים, סריקת העיתונות הגלויה - אמצעים שהתפתחו ברבות השנים.

בתום השלב הראשון של המהומות והשביתה הכללית באוקטובר 1936 חלו תמורות בסוריה ועיראק, והן חייבו להעמיק את תשומת הלב לקשרים עמן. ששון חידש את קשריו עם ראשי "הגוש הלאומי", ובתיווכם של אישים בולטים בקהילה היהודית בדמשק, שהיו מקורבים לראשי הגוש, פעל לגייס את תמיכת מנהיגיו או לפחות את הבטחתם לנקוט עמדה ניטראלית בהחלטות שעמדה לקבל בריטניה בשאלת א". בהנהגה המדינית של הסוכנות האמינו כי לאור מצבה הכלכלי של סוריה והתלות של מנהיגיה החדשים בצרפת יהיה אפשר להגיע עמם לשיתוף פעולה, שיוכיח לבריטניה כי לא כל העולם הערבי תומך במופתי ובדרישותיו. מאחר שההנהגה המדינית הציונית לא ראתה כל דרך להגיע להבנות עם ההנהגה הפלסטינית, היא ריכזה את מאמציה בארצות השכנות, וששון היה השליח המרכזי שלה לממשל הסורי. מומחיותו בענייני סוריה והיכרותו מקרוב עם האישים שפעלו במסדרונות הפוליטיקה בסוריה היו עתה לנכס שלא יסולא בפז להנהגה הציונית. גם גיוסם של בכירי יהדות דמשק דוד לוזיה, יוסף לניאדו ודוד פינטו למאמץ המודיעיני והמדיני היו נכס רב משמעות. ששון צינן במידת מה את ציפיותיהם של בן גוריון ושרתוק לאפשרות שהממשלים החדשים בסוריה ועיראק יהיו נכונים לשיתוף פעולה עם התנועה הציונית ויגלו לפחות ניטרליות בשאלת א". באיזמל דק הוא ניתח את השיקולים והאינטרסים של האישים הפוליטיים בסוריה והדגיש כי מה שבאמת עומד בראש סדר העדיפויות של המנהיגות הסורית הוא החשש לאבד את חבל אלכסנדריה לתורכים. הוא גם הזהיר כי ראשי הגוש יהיו נתונים ללחצים מצד המופתי ופלגים בגוש שתומכים בו, וכך אכן היה. מפגישותיו עם ראש ממשלת סוריה ג'מיל מרדם השכיל ששון להבין כי "הגוש הלאומי" יוכל לתת יד רק לפתרון שיהיה מוסכם גם על בריטניה, גם על הערבים וגם על היהודים. עם זאת, הוא הבין את הערך החשוב של עצם קיומו של קשר קבוע עם ראשי הגוש שיביא תועלת מדינית ומודיעינית. סוריה הייתה העורך הלוגיסטי של

הטרור בא", וליכולת לקבל מודיעין בזמן אמת על הנעשה בה הייתה חשיבות עליונה. בצד עיסוקו בזירה הסורית הצליח ששון להקים בעיראק תשתית בסיסית של מודיעין וקשר קשרים ראשוניים בצמרת הממשל החדש. ששון נשלח לבגדאד כדי להראות לבריתים כי "שד הפן-ערביות" אינו נורא כל כך. במידע שהביא ששון מביקוריו בסוריה ועיראק השתמש שרתוק כדי להראות לבריתים שהעולם הערבי אינו מקשה אחת בעמדתו כלפי ערביי א", וכי לא כל הערבים יתקוממו נגדה אם תעשה צעדים לקראת היהודים. זה היה ערב פרסום מסקנות ועדת פיל, ולכל מידע שהיה בו כדי להסיר את חששות הבריתים, היה ערך רב. עם זאת, ששון הביע חשש והדביק בו גם את שרתוק, כי הממשלה החדשה בעיראק אינה יציבה, והיא עלולה ליפול בכל רגע. חרף האכזבה ממנהיגי סוריה ועיראק התחזק מעמדו של ששון בלשכה הערבית. ששון זכה להערכה גדולה מצדם של שרתוק ובן גוריון על יכולותיו ליצור קשרים במערכות השלטון והעיתונות בסוריה ועיראק, לספק מודיעין, להעריכו ולהסיק ממנו מסקנות אופרטיביות לצורכי "ההגנה", בצד יכולת הניתוח המדיני שלו ויכולתו למצוא את ההקשרים המידיים בין המתרחש ברמה הבין-לאומית למתרחש ברמה הבין-ערבית. בזירה הבין-ערבית פעל המופתי חאג' אמין אלחסיני ללא ליאות כדי להביא לביטול תכנית החלוקה ומסקנות ועדת פיל. במקביל למאמציו לארגן מחדש את מערך הטרור הפעיל המופתי אישים ערבים שלכאורה ניסו למצוא דרכים לקדם מו"מ יהודי-ערבי שייתר את פתרון החלוקה ויציע פתרון אחר מוסכם על היהודים והערבים. ששון, שהרחיב את רשת המודיעין בלבנון ובסוריה, הגיע למסקנה כי פניו של המופתי לגל שני של מאורעות דמים בא". בתחום זה פעל ששון בשיתוף עם ראובן זסלני. המידע על פעולותיו של המופתי הועבר באופן שוטף לבריתים ולצרפתים במטרה לסכלן, וזה היה ראשיתו של שיתוף מודיעיני עם הגורם האימפריאלי נגד הטרור הערבי.

לאחר הירצחו של הנציב הבריטי בגליל לואיס אנדריוס בספטמבר 1937, נעצרו או הוגלו חברי הוועד הערבי העליון, והמופתי ברח לבירות. מרכז הפעילות הפלסטינית התנהל מעתה על ציר בירות-דמשק, ומערך המודיעין הערבים בא" הפך לא רלוונטי. היה צורך לבנות מערך מודיעיני רחב במקום מושבם של המופתי בבירות והפעילים הפלסטינים בדמשק. ששון יצא לבירות ותוך ימים אחדים הצליח להקים מערך מודיעין שנתן מידע בסיסי על היערכות המופתי ומקורביו. העתקת פעילותו למרכז העצבים הפלסטיני החדש הפכה אותו לאיש מרכזי במחלקה המדינית שראשיה נזקקים לו באופן תכוף, והוא הפך קרוב יותר למקבלי ההחלטות. כאמור, שרתוק ובן גוריון לא עירבו את ששון ביזמות המדיניות להסדר יהודי-ערבי שבאו לפתחם. כשאר פקידי הלשכה נחשב בעיניהם ששון "קבלן" לאיסוף מודיעין ולא איש שמנהל מו"מ מדיני. ואולם, בשל קשריו בעולם הערבי והמודיעין

ששון כישרון מיוחד, יכולת תמרון פוליטית ויכולת לאסוף מודיעין בתחום רב ומעל הכול היכולת לקשור קשרים חדשים מבלי להראות להיטות בצורך בקשר הזה. לששון היה הידע והניסיון שרכש במגע בלתי אמצעי שקיים עם ערבים להבחין מתי בן שיחו מתעניין בשלמונים ומתי הוא מונע מאינטרס אידיאולוגי טהור, ומי מוכן להחליף את עורו ונאמנותו ומתי. הוא הכיר היטב וטוב יותר מכל אחד אחר בפקידות ובדרג ההנהגה המדינית הציונית את משקעי העבר שבין המנהיגים הערבים ומה בדיוק מניע אותם, ויכולת חיונית זו הקנתה לו סמכות ומעמד.

בשנים 1937-1939 הצליח ששון בהדרגה לשדרג את מעמדו מפקיד שאוסף מידע למעמד היועץ הבכיר לבן גוריון ושרתוק בנייתו העולם הערבי. הרקע לצמיחתו המהירה היו, בין היתר, הנסיבות שנוצרו בעקבות בריחתו של המופתי מא"י והצורך להעתיק את זירת הפעילות המודיעינית והמדינית העיקרית לסוריה ולבנון. כן אפשר להסביר את צמיחתו בעובדה שהועם מעמדו של אהרן חיים כהן על רקע חילוקי דעות מקצועיים עם משה שרתוק ויחסים אישיים גרועים עם הפקידים הבכירים שעסקו בנושא הערבי במחלקה המדינית. זאת ועוד, אישיותו של ששון ויכולתו המקצועית שבו את ליבם של שרתוק וברנרד ג'וזף. אם בשנים 1934-1936 ציר הפעולה המרכזי בלשכה הערבית התבסס על אהרן חיים כהן ואליהו ששון הרי בשנים 1937-1939 בלט ציר הפעולה של ששון וראובן זסלני, הן בשל הצורך בשיתוף מודיעיני ציוני-בריטי והן בשל מערכת היחסים בין פקידי הלשכה הערבית.

עם שובו של בן גוריון מוועידת לונדון, ולאחר שמצא את הלשכה הערבית נתונה במאבקי כוח אישיים ובהתנגדות משותפת לכהן, הוא החליט על שידוד מערכות. ערב הקונגרס הציוני האחרון שהתכנס לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה קבע בן גוריון כי לא מספיק להילחם ב"ספר הלבן", אלא צריך גם לגבש אסטרטגיה ציונית בנושא הערבים לשנים הקרובות. מאחר שבמהלך המחצית הראשונה של 1939 שהה שרתוק בחו"ל, ובן גוריון היה האישיות הדומיננטית בהפעלת המחלקה המדינית הייתה לו ההזדמנות להתרשם מיכולותיו של ששון. בן גוריון בילה במחיצתו של ששון שעות רבות. הוא ראה בששון את האיש שיש לו היכולת להוביל הנושא בשנים הבאות והטיל עליו לנסח את התכנית האסטרטגית לפעולה הציונית בנושא הערבים. ששון גם נבחר לאיש שיוציא לפועל את התכנית במסגרת תפקידו החדש בתור ראש האגף הערבי של המחלקה המדינית בסוכנות היהודית. כך, לאחר שני עשורים מאז ניסיונו הראשון מדמשק להצטרף לעיסוק של הממסד הציוני בנושא מינויו היה ביטוי להערכת ההנהגה הציונית לכישוריו וליכולותיו הייחודיות של ששון בכל הנוגע להכרת העולם הערבי. מינויו של ששון, המבקר הגדול של הממסד האשכנזי, סדק את תקרת הזכוכית של שילוב יהודים יוצאי ארצות ערב בפקידות העליונה של הסוכנות היהודית. ■

שהצטבר על שולחנו מהצד הערבי הבין ששון לא מעט מתכסיסי המופתי לעומקם וסייע לבן גוריון ולשרתוק להכשילם. מאז הצטרף ללשכה הערבית טווח ששון בעזרת חבריו בקהילה היהודית בדמשק רשת מודיעין ענפה שאפשרה לו את היכולת המודיעינית הזו. בוגרי תנועות הנוער הציוניות בדמשק בסוף העשור השני של המאה העשרים עם חבר הפרלמנט היהודי יוסף לניאדו וראש הקהילה דוד פינטו הפכו בהנחייתו של ששון לזרוע המרכזית במערך המודיעיני והמדיני של היישוב היהודי. במחלקה המדינית חששו כי הבריטים ירצו שקט וידכאו את הטרור, אך במקביל הם יחפשו דרכים לפצות את הצד הערבי. לפיכך היה האינטרס המרכזי להחליש את הגורמים היכולים להגביר את הטרור ולחזק את אלה שיש בידם כדי להחלישו. בסיוע יוסף לניאדו הצליח ששון לגייס את נסיב אלבכרי מבכירי "הגוש הלאומי", שהיה בקשר טוב עם מחנהו של עבד אלרחמן שהבנדר ועם העוסקים בטרור, כדי למנוע הברחות נשק לא"י. אלבכרי, שאחיו פיקד על משטרת דמשק היה גם ממקורביו של האמיר עבדאללה ומקורב לפקידות הצרפתית בדמשק, והקשר עמו התקיים בהירות בשל חששו להיחשף. הקשר עם אלבכרי הביא לעוד קשרים, הרחיב את תמונת המודיעין והעמיק את החדירה המודיעינית לליבת הפקידות בממשלה הסורית וגם לסביבתם של פעילי טרור מרכזיים, שהמופתי הציע להם לקחת חלק במערך הפיקודי על הכנופיות בא"י. מאמץ מקביל הושקע בזירה הלבנונית. ששון גייס גורמים שהיה בידם כדי למנוע הברחות נשק דרך גבול הצפון, ואף הפעיל את ראש ממשלת לבנון ח'ר אלדין אלאחדב. בהמשך קשר ששון קשרים עם מנהיגים דרוזים ואנשי משטרה וז'נדרמריה לבנונים שהיו נכונים לשותף פעולה עם התנועה הציונית כדי להפחית את השפעת המוסלמים בלבנון. במסגרת הזאת הגיע ששון לסיכומים עם מפקד הז'נדרמריה הלבנונית אליאס אלמדוואר שתגבר את השמירה על תחנות הגבול והגביר את הפיקוח על תנועותיו של המופתי. מנהיגי היישוב דגלו בהבלגה להתקפות הערבים במידת האפשר, יצירת מראית עין של מו"מ עםם וחיזוק כוחות "ההגנה".

ששון היה כוח מוביל ברכיב הנוסף של האסטרטגיה הזו - שיתוף פעולה עם בריטניה וצרפת כדי למנוע טרור ערבי על ידי העברת החומר המודיעיני שהיה בידי המחלקה המדינית. במערכה הזו הוא ניהל קרב מוחות יום-יומי מול המופתי ותומכיו ומול הפחד שהשרה המופתי על הפקידות הצרפתית כי פגיעה בו תקים עליהם את המושבות שצרפת שלטה בהן. המופתי הצליח לגייס לצדו כוחות מרכזיים בעולם הערבי. ששון ניצב מולו בניסיון לחבל בסולידריות הערבית עמו, שקיבלה ביטוי מרכזי עם כינוס הוועידה הבין-פרלמנטרית בקהיר. ששון פעל לגייס כוחות שונים במרחב הערבי שהיה להם אינטרס לחבל במאמציו של המופתי - ממחנה האופוזיציה בארץ ישראל ועד הנוצרים בלבנון, וגם אישים אחרים שתמורת בצע כסף היו מוכנים לסייע בידו. במערכה זו גילה

אליהו חבובא - קווים לדמותו

עפ"י דברים שכתב יעקב חבובא (נכדו של אחיו יעקב)

לענות אחרים "אמן", וכך היה נוהג גם בתפילות מנחה וערבית. בנוסף לכך, מן המפורסמות באותה עת, שרבי נסים סוכרי היה משתתף בכל ברית מילה שנערכה בקהילה. זה היה סידור קבוע בינו לבין מוהלי דמשק. ומכאן, כאמור, הוא זכה בתואר "אבי האמנים והבריות".

אליהו הקטן גדל על ברכי אביו, ראש בית-דין של קהילת דמשק, יחד עם אחיו ואחיותיו הבוגרים ממנו, והתחנך בישיבות של דמשק. את לימודיו התיכוניים השלים ב"תפארת ישראל", בית

הנהלת הגימנסיה העברית בירושלים 1913

ספר גבוה לשפות ערבית, עברית וצרפתית אשר בלבנון. מזכרונות הילדות שהשפיעו עליו ביותר, היו הדרשות של אביו הרב נתנאל בבית הכנסת "אל-מנשא". "זוכר אני את הדרת הקודש אשר היתה נסוכה על פניו של סבי, ר' נסים. בזקנו הלבן היורד על פי מידותיו היה דומה לאליהו הנביא זע"א" - כך כתב אליהו.

מדרגות אליהו חבובא בחיפה

בשנת 1904 עלה אליהו חבובא עם אביו לירושלים והיה ממייסדי הגימנסיה העברית. הוא לימד בה עברית וערבית בתקופת

"זכשאני נזכר בבית הכנסת "מנשא", ניצבת לפני התמונה הקדושה, מרהיבת העין, אשר ראיתי בהיותי ילד. כיצד אבי ע"ה היה מופיע ביום א' דראש השנה עם שחר בבית הכנסת הזה, המלא מפה אל פה אנשים ונשים, ובנוכחותם של רבנים מובהקים, ודורש בפניהם לפני תפילת שחרית את דרשתו המסורתית על התשובה".

כך כתב אליהו חבובא בהקדמה לספרו של אביו "קרבת נתנאל", הוא הרב המקובל נתנאל חבובא זצ"ל, אשר כיהן בשעתו כראש בית דין (ראב"ד) בדמשק.

אליהו חבובא נולד בדמשק ב-י"א בתשרי תרמ"ג (אוקטובר 1882), לאביו הרב נתנאל, ולאימו לאה בת הרב נסים סוכרי זצ"ל. בגיל שנה (או שנתיים) הוא התייתם מאימו, ואחותו שרה טיפלה בו ובאחיו הגדולים יותר: נסים, אברהם ומשה. אביו נתנאל נישא בשנית לשמחה לבית שם-

טוב, אשר טיפלה בכל בני משפחת הרב, ועלתה בשנת 1904 יחד עימו ועם בניו לירושלים. שמחה נלקחה לבית עולמה בשנת תרפ"ה, שמונה שנים לאחר פטירת הרב נתנאל, ונטמנה לצידו.

הילד אליהו לא הכיר את סבו, אבי אביו, החסיד משה חבובא ע"ה, שנפטר כאשר אביו נתנאל היה עדיין ילד. הסב השני, אבי אימו, החסיד העניו, הרב נסים סוכרי זצ"ל, היה מפורסם בדמשק בשם "אבי האמנים והבריות", וזאת בשל שניים ממנהגיו שהיה נוהג. מדי יום עם עלות השחר היה פותח בעצמו את בית הכנסת

אליהו ושרה חבובא ובנותיהם לאה ועליזה

"מנשא", אשר המה מתפללים כל יום, והצטרף לתפילת המניין הראשון, אך נשאר בבית הכנסת עד סוף תפילות כל המניינים כדי

בשיח הערבית שלו, אשר דובב אותנו ונטע בנו את ההרגשה, כי אכן אנו יונקים ממקור ראשון וטבעי את ראשית דעתנו במקצוע זה. כן זוכר אני כמורה מתחיל את הפגישות האישיות שלי עם המורה-חבר אליהו, שנכון היה תמיד להדריך בחיך של טוב לב את כל הפונה אליו ולסייע בידו בחומר וברוח. ובעיקר, חייב אני לו, כרבים אחרים, תודה עמוקה על ספרי הלימוד שכתב, אשר גילמו את דרכו המעשית ואת שורשיותו של מקצוע זה. שנים רבות-רבות היו ספרים אלה בחזקת 'אורים ותומים' למורי הערבית. יבורך זכרו של אחד מחלוצי הוראת הערבית, מבונה ומעצבי דמותה בבית ספרנו". עד כאן דברי מיכאל דנה.

בין תלמידיו הרבים של אליהו היו גם מנהיגי המדינה שבדרך: עזר וויצמן, מאיר זורע, ועוד רבים וטובים.

כשפרש אליהו חבובא מההוראה בשנת 1950, לא פסק מדאגתו לכל הכרוך בלימוד השפה הערבית. פעילותו אחר פרישתו אף התרחבה, וכללה גם הקצאת כספים מכיסו לחלוקתם של פרסי לימוד לתלמידים מצטיינים.

בית הכנסת "היכל נתנאל" בחיפה

היהודים ה"ספרדים" של חיפה בשנות השלושים של המאה ה-20 מנו כעשרת אלפים איש, אשר רובם ככולם התגוררו בשני הרובעים בהדר התחתון: "חארת אל-יהוד" ו"ארד אל-יהוד", וכן באזורים מעורבים, יהודים וערבים, כמו ברחובות אלנבי, יפו ונצרת. ב"חארת אל-יהוד" בלבד היו לספרדים חמישה בתי כנסת, שניים ב"ארד אל-יהוד", ואחד ברחוב יפו. סך הכל - שמונה בתי כנסת.

עם פרוץ המרד הערבי הגדול והמאורעות בחיפה, בשנת 1936, עזב כל היישוב היהודי את הרובעים שבעיר התחתית, את הדירות ובתי הכנסת, ועבר ל"הדר הכרמל". רק ספרי התורה נלקחו משם, והמקום הפך ל"נחלת זרים". בתי הכנסת ששימשו לתפילה הפכו לבתי דירות של ערבים.

בני עדות המזרח שנמלטו מאימת הערבים, שוכנו בשלב ראשון בבתי ספר ובבתי כנסת ב-הדר הכרמל, עד למציאת פתרונות דיור. אחת מבעיות ההסתגלות לתנאים החדשים היתה למצוא "מקום להתפלל בו". בכל הדר הכרמל לא היה בית כנסת ספרדי, ולכן כל עדה שכרה חדר לצורכי התכנסות ותפילה. כך נוצרו מניינים של דמשקאים, בולגרים, חלבים ועוד. אולם בית כנסת "ספרדי" מרכזי שירכז את כולם - לא היה. מצב זה גרם לעוגמת נפש רבה לספרדים, שהיו ברובם שומרי מסורת. ייסורי הנפש

הנהלת הדר"ר וייץ. הוא כיהן כמורה לשפות עברית וערבית גם בבית הספר "דורש ציון", ומורה לערבית וצרפתית בביה"ס "כי"ח (אליאנס).

הצבא הטורקי ביקש לגייס את הבחור הצעיר לצבא העות'מאני, ואליהו הזדרז לשלם "כופר נפשו" (בדל), כדי להשתחרר מאיום הגיוס הכפוי. אולם כאשר השלטונות ביקשו אותו שוב ושוב, הוא נאלץ לנטוש את ירושלים עיר הקודש, את אביו הנערץ והדגול ורעייתו, את אחיו ואחיותיו האהובים, ולנדוד לעיר חיפה הרחוקה, כדי להקים בה את משפחתו.

משפחת חבובא הצעירה הקימה את ביתה בשכונת הדר הכרמל, שכונה שהם היו בין מייסדיה. מייד עם הגיעם לעיר חיפה, החלו ליטול חלק נכבד בחיי הציבוריים. אליהו היה חבר ועד הדר

מורי הריאלי חיפה - תחילת הדרך

הכרמל, ואף חבר ועד הקהילה. שנים רבות כיהן גם כיו"ר ועד העדה הספרדית בחיפה, ועד יומו האחרון דאג לצרכיה הרוחניים והתרבותיים של העדה. בתוקף תפקידו היה גם אחראי על "החברה קדישא" הספרדית. הוא ייסד בחיפה ישיבות ללימוד תורה וגם תמך בהן, ואף היה בין המייסדים והתורמים של גני הילדים רוזנטל.

אליהו חבובא ניצב באחד המקומות הנכבדים בשורת המורים הראשונים של בית הספר הריאלי העברי בחיפה. דמותו שמורה בזכרון תלמידיו וחבריו כמקור השראה לשאר רוח ועיצוב דרך. במקצוע לימוד הערבית הוא תרם להנחת הנדבכים הראשונים למבנהו של ביה"ס הריאלי.

מיכאל דנה תלמידו כתב עליו:

"זוכר אני כתלמיד את שיעוריו, אשר בתחילה השתתפו בהם רק בנים, כמקור של 'אווירה ערבית', בשל ההיגוי הנכון והטבעי של האותיות, המילים והמשפטים, ובשל הכתב היפה שלו, המורה, על הלוח, שהניעונו כמובן לחקותו. אחרון-אחרון, חשוב להזכיר:

הספר נכתב בכתב יד "חצי קולמוס", כפי שנהגו לכתוב חכמי המזרח לדורותיהם, כתב יד שנשתכח בדורות האחרונים, ורק יחידי סגולה עדיין יודעים לקרוא אותו. רבני ירושלים הספרדים בתקופה שלפני יותר ממאה שנה, היו קובעים עיתים ללימוד בספר הזה יחד עם מחברו הרב נתנאל. בספר מרוכזים "דרושים" ודברי רזין בחכמה הנסתר על כל הפרשיות שבחמשת חומשי התורה, עפ"י הפרד"ס (פשט, דרש, רמז, סוד).

הספר "קרוב נתנאל" הינו העוגן המשפחתי של כל צאצאי הרב עד היום. החיבור בין שני האישים הדגולים - הרב נתנאל חבובא והרב עזרא הדאיה - מסמל עד היום את הקשר המשפחתי בין משפחות הדאיה וחבובא. הרבנית לאה הדאיה ז"ל, אשתו של הרב עזרא הדאיה, היתה בת אחותו (שרה) של אליהו, ושמה כשם אימו לאה, שנפטרה כשהוא היה תינוק.

נקודות ציון בפעילותו הציבורית בחיפה

- עזר בעריכת החוזה לרכישת אדמת שכונת "יחיאל" (שרליה) בחיפה מבעליה הערבים לידי הקק"ל.
- בשנת תר"פ (1920) היה פעיל ב"קרן הגאולה".
- במשך שנים היה חבר בוועד המקומי של הקק"ל בחיפה.
- יו"ר ארגון עולי סוריה ולבנון, יו"ר איחוד בתי הכנסת הספרדים, חבר הנהלת המועצה הדתית ויו"ר ועדת שיעורי תורה, חבר הנהלת מועצת העדה הספרדית בחיפה.
- חבר הנהלת איחוד בתי הכנסת הארצי שע"י היכל שלמה בירושלים.
- מייסד קרן לגמילות חסדים ע"י מועצת העדה הספרדית בשם "קרן אליהו".
- כתב מאמרים ב"המזרח החדש", "הד החינוך" על השוואה בין שתי השפות, העברית והערבית.
- חיבר את הספר "אלדליל אלחדית" ללימוד השפה הערבית.

מצבות שרה ואליהו חבובא

אליהו חבובא נפטר ב-י' בתמוז תשכ"ז, ונטמן ליד אשתו שרה, שנפטרה כשש שנים לפניו ב-ד' בטבת תשכ"א.

גברו מאד בשבתות ובחגים. ועד הדר הכרמל, שבו היה חבר אליהו חבובא, הכין דו"ח מפורט לראש העיר חיפה דאז שבת לוי, ובו פירוט מצוקת "היהודים הספרדים" בכל הקשור לצרכי הדת ובעיקר - נושא בתי הכנסת.

ועד "הדר הכרמל" ביקש למצוא מקום להקמת בית כנסת "ספרדי" מרכזי. לצורך זה הוקם ועד שבראשו עמד יצחק נהון, שאסף כספים לרכישת מגרש ולהקמת בית כנסת. אלא שנושא המגרש לא צלח. בחיפה "הריקה", כבר אז לא נמצא מגרש לספרדים. אליהו חבובא, שהיה גם יו"ר העדה הספרדית, הציע הצעה מהפכנית: להקים את בית הכנסת הספרדי המרכזי על גג ביתו ברחוב הרצל 43.

נבחר ועד נאמני בית הכנסת בראשותו של אליהו חבובא, וכן הרב הראשי הספרדי נסים אוחנה (שרק באותם ימים נתמנה לרב ראשי) ושבת לוי ראש העיר. בעמל רב הגיעו כל האישורים הנדרשים מלשכת ראש העיר להקמת המבנה. הוועד אסף כספים לבנין הבית ולהחזקתו השוטפת.

בשנת 1946 נערך טקס חנוכת בית הכנסת, והשתתפו בו כל נכבדי העיר, רבניה, ומנהיגי העדה הספרדית. באותו טקס הועלתה על נס תרומתו הייחודית ונדיבות ליבו של אליהו חבובא.

מאז, שימש בית הכנסת את הקהילה. התפללו בו הרבנים הראשיים - הרב נסים אוחנה, הרב יוסף משאש, והרב אליהו בקשי דורון. בית הכנסת היה פעיל מאד כל ימות השנה מבוקר עד ערב - תפילות, לימודים, ישיבות וכו'. כל החתונות הספרדיות בחיפה של אותם הימים עד שנות השבעים התקיימו בבית הכנסת, שבקומתו העליונה נבנה אולם אירועים ע"ש שרה חבובא רעייתו של אליהו, שהלכה לעולמה בשנת תשכ"א.

הספר "קרוב נתנאל"

לאחר יגיעה של שנים רבות, זכה אליהו חבובא, שנים מספר לפני פטירתו, להוציא לאור חלק מחיבוריו של אביו, הרב הגאון נתנאל חבובא זצ"ל, ובניהם הספר "קרוב נתנאל". אלפי דפים וגליונות של כתב יד צפוף הובאו לדפוס אחרי שנות עמל, עריכה והכנה על ידי הרב המקובל עזרא הדאיה זצ"ל, ששימש דיין וראש בית דין בבית הדין הרבני בחיפה.

אירועי תרבות במסגרת האסיפה הכללית

אליהו חסון

קוראינו הנאמנים, שלום רב,

אחרי שנים של חיפושים אחר מקום ראוי שימש את אנשי הקהילה, הגענו למסקנה שאין מתאים מבית הכנסת השוכן בשכונת נוה שאנן, בתל-אביב. בנוה-שאנן התגורר לאורך שנים רבים מבני הקהילה יוצאי דמשק, ובית הכנסת היווה מעין מרכז תרבות ואירועים, ולא רק בית-תפילה. מרגע שהוחלט להחזיר עטרה ליושנה, קיימנו מספר ארועים ברחבת הכניסה, והתרגשנו לגלות שלא טעינו. רבים מאלו שהגיעו למקום זוכרים חוויות וארועים מכוננים בחייהם האישיים, כגון בריתות, נישואין וכו'.

אבל לא רק, מסתבר שהמקום היווה מקום מפגש חברתי ומלכד.

אין לנו ספק שניתן להפיח חיים במקום, ולרגש גם מי שאינו בן הקהילה, אבל מורשת יהדות דמשק מעניינת אותנו.

מקיים לראותכם בארועים הבאים, ומאחלים לכולנו הצלחה בהמשך.

במהלך חודש יוני שנה זו התקיימה אסיפה כללית של חברי הארגון בבית הכנסת בנוה שאנן, ששולבו בה שתי הרצאות מעניינות:

הרצאתה של פרופ' סופיה מנשה על הגירת בני משפחתה מדמשק לארגנטינה לפני מלחמת העולם הראשונה ומוצאותיה והרצאתה של ד"ר מירב בלס על המהלכים המתחייבים לקראת הקמת בית המורשת של הקהילה.

מר יהושוע קלש, יו"ר הארגון

חברי הארגון ומוזמנים רבים נוכחו בארוע וציינו את שביעות רצונם הרבה.

הרצאתה של פרופסור

סופיה מנשה

פרופ' מנשה, הסטוריונית מאוניברסיטת חיפה, פרסמה ספר על קורות משפחתה מעת הגירת סבתה מדמשק לארגנטינה ומסתיים בחטיפתו והעלמותו של אחיה הצעיר בעת הפיכת הגנרלים.

סבתה, אמליה, נשלחה לבדה בגיל 14 מדמשק לארגנטינה, ערב מלחמת העולם הראשונה. מטרת הנסיעה היתה כפולה: להנשא לבן דודה ולאחר את אחיה שהיגר לשם כמה שנים קודם לכן ועקבותיו נעלמו. הנערה אמליה לא ידעה קרוא וכתוב ולא ידעה שום שפה לבד מהערבית היהודית הדמשקאית. לאחר מסע תלאות מפרך גילתה שהחתן המיועד לא המתין לה ונישא לאחרת ואת עקבות אחיה שנעלם היא לא הצליחה לגלות. ללא אמצעים להתבססות וללא יכולת לתקשר עם סביבתה, אשת החיל הזו הצליחה להתקיים כמנקה בבתי יהודים. עם הזמן שודכה למשה סויד ויחד הקימו משפחה מרובת ילדים מפוארת. הם לא חסכו מילדיהם דבר ודרבנו אותם לרכוש השכלה ולהצליח בעסקים.

פרופסור מנשה תיארה בהרצאתה גם את קהילת יהודי דמשק ואת קהילת יהודי חלב בארגנטינה שחיו זו בצד זו, אך קיימו קשר רופף ביניהן. מצב דומה אפיין גם את הקהילות האשכנזיות שהתבדלו גם הן האחת מאחיותיה.

אחת מנכדותיה ונכדיה הרבים של סבתא אמליה היא פרופ' סופיה מנשה. היא הבכורה לאביה ואמה ואחיה נסטור סלבדור מואדד (קיקה) היה צעיר ממנה בשנים ספורות. הוא היה ילד מוכשר מאד ופעיל בחברה. כמו רבים בגילו שכאבו את העוולות החברתיות האיזמות, הוא הצטרף לאחד מארגוני השמאל ששאף לתיקונים חברתיים.

כשהשתלטה בשנות ה-70 של המאה העשרים חונטת הגנרלים על ארגנטינה, היא הטילה משטר צבאי על המדינה וחיסלה

קשייה של המדינה שגרמו לה להמנע באותה עת מפעילות גלויה בהגנה על אותם יהודים שנעלמו.

ישראל היתה אחרי משבר מלחמת יום כיפור, שהתלווה אליו חרם הנפט הראשון (האמברגו) על ארצות הברית ועל מספר מדינות

מתוך האסיפה הכללית: מימין: יוסף טצת ויהושוע קלש

מערביות אחרות. באותה עת גוש המדינות "הבלתי מזדהות" ובראשן הערביות, חבר למדינות המוסלמיות והקומוניסטיות למלחמת חורמה פוליטית נגד ישראל. במסגרת זו אף הצליחו להעביר החלטת באו"ם שהציונות היא גזענות.

באותו זמן היתה גם פעילות ארגונית וטרוריסטית אינטנסיבית ביותר ברחבי העולם שהפלסטינים מלאו בה תפקיד מרכזי ואף זכו לתמיכה מאותן קבוצות. בין אלה צ'ה גווארה הארגנטינאי, "קרלוס" הקולומביאני, ארגון באדר מיינהוף בגרמניה, הבריגדות האדומות באיטליה, הטופמרוס באורוגוואי ובארגנטינה, הנתיב הזוהר באמריקה הלטינית והצבא האדום היפני, שאחד מלוחמיו קוזו אוקמוטו טבח עשרות נוסעים בשדה התעופה בן גוריון. בניסבות אלה התערבות אקטיבית של ישראל נגד כת הגנרלים היתה עלולה להוסיף גם את ארגנטינה לאויבי מדינת ישראל במצוקתה הקשה.

אולם, למרות זאת שני ראשי ממשלת ישראל באותו הזמן, יצחק רבין ואחריו מנחם בגין עשו לא מעט מאמצים לשחרור יהודים ש"נעלמו" וגורלם נשאר עלום עד היום.

ללא רחם את מתנגדיה. החונטה פעלה כראות עיניה, על פי צווי חרם שהוציאה, צוים המתעלמים מזכויות הפרט ומנגודים לחוק הקיים. הגנרלים רדפו את בעלי הדעות הליברליות וחיסלו ללא רחם את חברי ארגוני השמאל, את בעלי הדעות הליברליות ואת מי שנטו, או נחשדו כנוטים בהשקפתם ל"שמאל הבינלאומי". הנרדפים שנעצרו רוכזו בתנאי מעצר איומים במקומות שונים בארגנטינה, ללא ידיעת משפחותיהם וללא פרסום האשמה. מקומות המעצר היו לעתים מרוחקים מאוד ממקום מגורי העצורים, ללא תנאי מחייה סבירים ותוך התעלמות מוחלטת מזכויותיהם. העצורים נחקרו באלימות ואף חוסלו בהמוניהם ללא משפט וללא ברור אשמתם.

באחד הימים אחיה הצעיר, קיקה, לא חזר הביתה ואיש לא ידע את המוצאות אותו. כל הנסיונות לאתרו או לקבל מידע עליו עלו בתוהו. אביה שהיה איש עסקים מצליח, בעל השפעה בחוגי השילטון הקודם ומראשי הקהילה היהודית, יחד עם אמה הקדישו את כל מרצם וזמנם למציאת בנם שנעלם, כדי לסייע לו ולחלץ אותו מצפורני הגנרלים. חיטוטיהם והתעקשותם הביאה למעצרו ללא סיבה או האשמה. במהלך מעצרו איש לא נימק את היחס אליהם וכמו הורים רבים אחרים שבניהם נעלמו, גם הם לא הצליחו להעלות דבר באשר לגורל בנם.

לאחר סבל ממושך במעצר הם שוחררו כשהם מיואשים ושבורים. בהיותם ציונים הם פנו לעזרת המוסדות היהודיים ולמדינת ישראל כדי שייסעו באיתור הבן ובאיתור יהודים רבים שנעלמו באותה תקופה, אך לא זכו למענה ראוי.

מתוך האסיפה הכללית: מימין: אברהם חסון, אליהו חסון וד"ר מירב בלס

לימים נודע שקיקה היה פעיל בקבוצת שמאל קיצוני שכלל חברה נעלמו ולמעשה נרצחו, אף כי גופותיהם לא נמצאו. עד כאן תמצית דבריה של פרופ' סופיה מנשה כפי שהבנתי אותם.

מבלי להכנס לפולמוס עם טענותיה של פרופ' מנשה על התעלמות ממשלת ישראל מבקשת הסיוע, אנסה להבהיר את

הקהילה ושורשיה ואת תרומתה למדינה. ולבסוף, הקשר הבין-אישי; ההיכרות, ההתודעות, המפגש בין אנשי הקהילה לבין עצמם.

על בית המורשת אותו אנחנו מתכננים בימים אלו להוות בית לקשרים הללו, מקום המחזק את הקשר של הקהילה עם עברה, עתידה, הווייתה ואנשיה. זאת גם ההזדמנות לאפיין מחדש את הקהילה, לשרטט את קווי המתאר שלה ולהפיח בה תוכן עדכני המותאם לזמן הזה. בכדי להתחיל במלאכת בניית בית הקהילה בכוונתנו לאסוף עדויות כתובות, מצולמות או מוקלטות ולאגדם כארכיון. גם חפצים שייאספו יעזרו לנו לשמר את תרבות

מהאסיפה הכללית: שרה (מסלטון) מצליח, גאולה (חמישה) דרור, ודוד מצליח

הקהילה ולספר את סיפורה. בנוסף, הבית יזמין קהל מגוון ורחב ככל הניתן, מכל השכבות והגילאים לפעילויות הקשורות לרוח הקהילה ויהווה מקום מפגש לאנשי הקהילה.

הרצאתה של ד"ר מירב בלס

בית מורשת של קהילת יוצאי דמשק בישראל הצורך בהקמת בית מורשת, בכל קהילה שהיא, מתעורר לרוב עם התחושה שקשרים מסוגים שונים מתרופפים ועולה הצורך לחזקם. כשקהילה מתקיימת במקומה הטבעי ואנשיה מקיימים חיים

משותפים, נוצרים באופן טבעי ויומיומי יחסי גומלין בין אנשיה, בין הדורות (מבוגרים וצעירים) ובינה לבין קהילות אחרות הסובבות אותה. כאשר הקהילה לא מנהלת עוד את חייה במקום אחד ובמשותף, קשרים אלו לא נוצרים בצורה ספונטנית ולא מתחזקים דרך מפגשים חברתיים, קשרי עבודה, חגים ואירועים של הקהילה, הנהגה מרכזית אחת, שפה משותפת ועוד.

קהילת יהודי דמשק הפסיקה להתקיים כקהילה המנהלת את חייה במשותף בחצי הראשון של המאה ה-20. כיום עולה הצורך יותר ויותר בחיזוק קשרי הקהילה שהתפזרה בישראל ובתפוצות אחרות. חיזוק הקשר עם העבר; אנשים שיש להם על אורחות החיים ממקור ראשון מתמעטים ואיתם העדויות, המסורות והמנהגים. יש צורך בחיזוק הקשר עם העתיד; החיבור

של הדור הצעיר לקהילה ולהיסטוריה שלה והגדרת הקהילה מחדש עבורו. חיזוק הקשר עם ההווה; התחושה שהסביבה המיידית (דהיינו החברה הישראלית) לא מכירה את סיפור

בצער רב, בטרם עת, נפרדנו מחברינו יצחק לוז (איציק), פעיל ותיק, מתמיד ונאמן בארגון יוצאי דמשק בישראל.

יצחק לוז עלה ארצה במסגרת עליית האלף כשהוא רק בן 8 יחד עם אחיו יוסף בן ה-10. את סיפור עלייתו וקליטתו פרסם יצחק בחוברת "מכאן ומשם" מספר 1. יהי זכרו ברוך.

מתוך האסיפה הכללית: מימין: אלי רז, מזל לוז, איציק לוז ז"ל, ושרה שמאי.

בתי פאר של עשירי הקהילה בדמשק

אברהם חסון ונתן חסון (הרביעי)

1. מבוא:¹

בעת רווחתם, בנו עשירי הקהילה בדמשק בתי פאר יפים ומרווחים מאוד - ארמונות ממש. בין אלה נזכיר את בית ליסבונה², בית עמבר, בית שמעיה אנג'ל, בית סטמבולי ובית פרחי (בית אל-מעלם, בפי יהודי דמשק). בתים אלה נבנו בתוככי השכונה היהודית. יוצא מהכלל היה הבית הכפרי של שמעיה אנג'ל בכפר אלהאמה שלייד דמשק³.

משפחות אלה איבדו את השליטה על בתיהן כאשר סר חין בעיני השליטים, או עקב פשיטת הרגל של הקיסרות העות'מנית שפגעה קשה במעמדן. אחרי יציאת אחרוני הקהילה מדמשק שיקמה הממשלה הסורית מספר בתים ושנתה את יעודם. בית פרחי הפך לבית מלון בוטיק ברמת 5 כוכבים בשם מלון Talisman⁴. בית ליסבונה הפך לבית-ספר ובית עמבר כספריה ומוזיאון לאומנות.

במחקר על ארמונות בדמשק מהתקופה העות'מאנית שפורסם ב-2013 בעיתון Lavent בכרך 47 של City University Of New York, התמקדו החוקרים Elisabeth McAulay-Lewis מניו יורק ו-Ross Burns מסידני אוסטרליה בארכיטקטורה של בית פרחי ובקשר למבנה הסמוך לקיר חומה רומית ששרידיה מצויים בתוך הבית. מהמחקר ניתן ללמוד על פרטים מסויימים הקשורים במורשת יהודי דמשק.

במאמר קודם משנת 1848 שהתפרסם בעיתון The Friend תיאר Wilson את ביקורו בקהילה היהודית בדמשק, לרבות את ביקורו בבית פרחי ואת קבלת הפנים על ידי מארחיו.

2. "ארמונות" יהודי דמשק

בית עמבר

יוסף עמבר עשה הון רב במזרח הרחוק, שב לדמשק כעשיר מופלג ובנה בית מפואר במהלך המאה ה-19. עם פשיטת הרגל של האימפריה העות'מאנית ב-1875, סירב הסולטאן להחזיר למשפחת עמבר את חובותיו. יוסף עמבר, שהיה בעל קשרים בינלאומיים ענפים, פנה לקייזר הגרמני וביקש את התערבותו מול הסולטאן, כדי שזה יפרע את חובו לעמבר. הקייזר אכן פנה לסולטאן אך הסולטאן לא נענה וסירב לשלם. כתוצאה המשפחה פשטה את הרגל, השלטון העות'מאני החרים את הבית והפך

אותו לבית ספר עממי לבנים בשם "מִקְתָּב עִמְבֵּר"⁵. בספרו של אלעלבי מצוטט פסק דין 210 של בית הדין השרעי

בית עמבר

בדמשק משנת 1884⁶, מופיע הסיפור על בית עמבר באופן הבא: אדון יוסף עמבר מעשירי היהודים בדמשק ניסה לבנות בית מפואר ביותר, דוגמת בתים דומים בדמשק ובעולם. הוא

בית עמבר

התחיל את הבניה בשנת 1867 ואחרי מספר שנים הפסיק את הבניה מחוסר תקציב, אחרי שכבר הוציא 42,000 לירות זהב עות'מאניות. הבית הוחרם והועבר לרשות הבנק העות'מאני

בית שמעיה שימש תקופה מסוימת להכנסת אורחים והתארוחו בו יהודים שהיו בדרכים. אחרי קום המדינה הממשלה הסורית החרימה את הבית ושיכנה בו פליטים פלסטינים להוציא את חלק בית המדרש שבתוכו, שהמשיך לשמש לתפילות בערבים ובשבתות.

שמעיה אנג'ל בנה "ארמון" נוסף ב-דומר, על פרשת הדרכים המובילות לדמשק. כל מושל פלך חדש היה צריך לכבד את השולחנים (אנשי הכספים) היהודים ולהתאכסן שעות אחדות כאורח נכבד ונעלה, בארמון שמעיה היפה והנהדר הזה. באכסניה בארמון שמעיה, עמדו כל גדולי היהודים לשרותו והוצאות

חצר בבית שמעיה אנג'ל

העצומות בעושר ובכבוד היו יוצרים בינו ובין ראש השולחנים היהודים קשרי ידידות. בארמון שמעיה היו הבאנקירים היהודים מתפטרים מסכומים עצומים שהיו צריכים להעניק לגדולי הערבים ונכבדיהם בדמשק. תפקידם היה להציג אותם בפני המושל החדש.

בית ליסבונה

משפחת ליסבונה היתה משפחה עשירה מאוד ובנתה בית

בית ליסבונה - אל-דיוואן

בלונדון שמכר אותו לעיריית דמשק ב-2500 לירות זהב אנגליות והמוכר נדרש לשלם את כל המסים. לא ידוע לנו מה היה שער החליפין המדויק בין לירות הזהב האנגלית לעומת העות'מאנית, אולם ברור שהמכירה היתה עושק זועק לשמים. עסקת המכירה בוצעה בחודש תמוז 1884 ובשנת 1888 הבית הוסב לבית הספר המלכותי הגבוה.

בשנת 1976 הבית שופץ ע"י משרד התרבות הסורי והוא משמש כיום כספרייה ומוזיאון לאומנות.

בית שמעיה אנג'ל

שמעיה אנג'ל היה עשיר מופלג מנכבדי הקהילה בדמשק. על פי אברהם אלמליח (הפועל הצעיר, פבר' 1912), שמעיה אנג'ל בא מאיסטנבול לדמשק שם הוא ייצג בנקים. הוא גם פיתח מרכזי מסחר בערים סוריות שונות ובבירות. נוסף על עסקיו, היה פילנטרופ שתרם כספים רבים לעניים - יהודים וערבים. היו לו שני בתים: בית שמעיה בדמשק שהיה מפואר מאוד מאוד,

חצר בבית שמעיה אנג'ל

ממש ארמון שכלל בתוכו גם בית מדרש עם ספרייה גדולה של ספרי קודש, ובית כפרי, כנראה פחות מפואר, אך גם הוא נחשב לארמון מלא הוד והדר.

כאשר נפטר ב-1874 באיסטנבול, הונו נאמד ביותר מ-13 מיליון פרנק.

שמעיה אנג'ל היה מלאך מושיע לבני עמו לא רק בדמשק אלא בכל סוריה וארץ ישראל. בכל צרה שבאה על היהודים, העיניים נישאו אליו בבקשת עזרה והוא, בהשפעתו הגדולה, עשה כמיטב יכולתו וסייע. אלמליח גם מספר שבעת התקוממות הדרוזים נגד הנוצרים בדמשק, הגיע הווזיר הגדול מקושטא, פואד פאשה, כדי לטפל במרד, במשך כל שהותו התאכסן הווזיר בביתו המפואר של שמעיה אנג'ל, אשר אין כמוהו בדמשק ליפעה ולתפארה. מלבד אכסניה זו כלכל העשיר שמעיה אנג'ל על חשבונו את חיל המשמר הרב שהגיע לדמשק במשך כל ימי שהותו בעיר.

בבית פרחי מצוי בית מדרש ששימש לתפילות בשבתות וחגים עד שהקהילה חדלה להתקיים. הבית שנשאר הוא עדות מרתקת למידת הצלחתה של המשפחה ולעושרה הרב. לאחר שחיים פרחי נרצח גרו אחיו הבנקאים והסוחרים העשירים, מוראד ורפאל ניסים, בבית המפואר. משלחת Wilson, שביקרה תחילה בביתו של מוראד, התרשמה מהספרייה הגדולה בכניסה לבית. לפי דעתו של וילסון הכילה הספרייה את כל ספרי הקודש היהודיים. בהמשך עברה המשלחת דרך אגף הנשים המרשים. על פי דיווחיה הנשים לבשו בגדי פאר ותנועותיהן היו מעודנות לא פחות מאלה של נשות אירופה.

בהמשך עברו חברי המשלחת דרך שתי חצרות מרובעות שבהן בריכות עם מזרקות. בשני צידי החצרות חדרים גדולים שעל רצפתן שטיחים מפוארים ועל תקרתן גבס פריסאי, מוזאיקות ופיתוחי עץ. בחלק מהחדרים בריכה קטנה ובה מזרקה. וילסון

חדר האוכל המחודש בבית פרחי (אתר משרד התיירות הסורי)

טען שזה היה בית נסיכים שלא ראה כמוהו. לאחר הביקור בבית מוראד עברו אנשי המשלחת לבית אלמעלם, ביתו של רפאל פרחי, נשיא הקהילה. כאן ראו יותר גדול מהבית הקודם. בכניסה לחדרים היו פיתוחי עץ עם פסוקי תנ"ך

אלאיוואן של בית פרחי (אתר משרד התיירות הסורי)

המהללים את אלוהים על חסדו. היתה שם גם ספרייה שהכילה מספר רב מאד של ספרים ו-3 ספרי תורה עם תיקי כסף יפיפיים.

מפואר שכלל גם הוא בית מדרש. עם הקמת מדינת ישראל ב-1948, החרימה הממשלה הסורית את בניין בית ספר אליאנס והעבירה את התלמידים למשך שנה לכתאב אלעתיק. במרות פרק זמן זה בית ליסבונה הוכשר כבית ספר יסודי, שאליו הועבר ב"ס אליאנס. הבית שימש כבית ספר עד צאת שארית הקהילה ב-1994 מדמשק. ראה תיאור מפורט של הבית וסקירת תולדות המשפחה בכתבתו של דוד ליסבונה בגליון מכאן ומשאם מס' 25.

בית פרחי - בית אלמעלם

עלייתה ונפילתה של משפחת פרחי מתוארת בסקירתו ההסטורית של אליהו חסון בגליון מכאן ומשאם מס' 23. יכולותיהם וכשרונם הפיננסי של בני המשפחה הביא לעלייתם המטאורית בשורת שליטי האזור ותכונות אלה עצמן היוו את הגורם לחיסולם על ידי

אחת החצרות של בית פרחי (אתר משרד התיירות הסורי)

השליטים מחשש מפני כוחם ועוצמתם. חלק חשוב בתולדות המשפחה שאינו ידוע מתייחס למעון המשפחה - בית פרחי - "הארמון". מצויות בו עבודות אבן יפהפיות, חדרים מדהימים ביופיים וכתובות יוצאות דופן. כל אלה

אחת החצרות של בית פרחי (אתר משרד התיירות הסורי)

עושות את בית פרחי לאחוזת גדולה ובעלת משמעות מעניינת במיוחד בשלהי שילטון האימפריה העות'מאנית בדמשק. גם

רחב ידיים, תחת צללי פרחים התאספו הקרואים".....לאחר מכן הוא מתאר את הדר הנשים ולבושן המפואר. באולם שני היה שולחן ערוך הנאדר על כל גדותיו כלי כסף וזהב. לאחר מכן הוא מוסיף ומתאר את דברי המאפה, מי הוורדים ומי הדבש ועוד ... משפחת סטמבולי היתה נדיבה מאוד ונתנה אלפי לירות לעניים ולמוסדות הקהילה, אך לא השאירה כל נכס שניב פרות שיוכל להחזיק לאורך ימים פרויקט צדקה כל שהוא, כך שאחרי נפילת המשפחה, לא נשאר זכר ממפעליה.

3. סיכום

הבתים, "הארמונות" שנבנו ע"י משפחות יהודיות עשירות מעידים על חיים שלווים ובטוחים של הקהילה בתקופת בנייתם של הבתים. אותם עשירי הקהילה יכלו להרשות לעצמם להתעסק בבניה לשם הכות שורשים בדמשק ולהתפאר בארכיטקטורה מפוארת במיוחד. כמובן שאילולא הרגישו בטחון בדמשק לא היו משקיעים סכומי עתק בבניית ארמונותיהם בעיר.

עשירים אלה גם שלמו קיצבה לתלמידי חכמים שיסבו ולמדו תורה. כמו כן חילקו מנות אוכל יומיות לנזקקים ותרמו כספים רבים למוסדות הקהילה כדי לקיים את מפעלי הצדקה הרבים שהיו בה.

נפילתם התרחשה כאשר סר חינום בעיני השליטים, בגלל פשיטת הרגל של האימפריה העות'מנית ופתיחת תעלת סואץ שצמצמה מאד את חשיבותה של דמשק כמרכז מסחרי בין אסיה ואפריקה לבין אירופה.

הערות:

1. חלק מהמובא כאן מבוסס על הספר "דמשק וחכמיה" שחיבר אברהם אסא ז"ל חלק נוסף מתבסס על כתבותיו של אברהם אלמליח מ-1912.
2. ראה כתבה מפורטת על תולדות המשפחה ועל הבית בעלון מכאן ומשאם מס' 25
3. לערבים בדמשק היו שני ארמונות מפורסמים שהפכו למוזיאונים: קַצְר אלעֶצֶ'ם (ארמון אל עז'ים) ובית עזאם
4. כתובתו הנוכחית תלת אל חג'ארה 116, תמונות המלון בכתבה זו נלקחו מפרסומי משרד התיירות הסורי.
5. הבית נמצא בקרבת רחוב היהודים (שארע אליהוד), הנקרא היום שארע אל-אמין
6. ראה עלון מכאן ומשאם מס' 20
7. הבית נמצא ברחוב אלאמין ליד הקסאטלייה.
8. אלמליח (מקורות חדשים על משפחת פרחי בסוריה)

כמו כן הם התרשמו מספר תנ"ך שלם שנכתב בכתב יד לפני 450 שנה (כתר). ספריה זאת שמשה גם כבית מדרש לתפילות. לפי עדותו של וילסון, בית פרחי מתחרה בארמונות מלכי אירופה ביופיו ובפארו.

בית סטמבולי

בעיתון הפועל הצעיר, פברואר 1912, מתאר אברהם אלמליח בכתבה על יהודי עשיר מאוד בשם סטמבולי, יליד קושטא, שקבע את ביתו בדמשק. בשנת 1856 התארחו אצלו הברון אלפונס דה

חצר בבית סטמבולי

רוטשילד ששב ממסעו בירושלים והד"ר פרנקל המספר בספרו "ירושלימה" על הביקור הזה: "איפה אקח אמרים לספר את כבוד העושר ואת גודל הפאר אשר ראיתי שם? אנה אני בא לשאוב מילים לתאר במשל ודמיון את ההדר והיקר במלבושי הנשים ובכלי הבית? באולם הבנוי כקשת, ממול מעיין נובע אל אגן שיש

בית סטמבולי

סוריה ארץ מולדתי (המשך) על דא ועל הא

אליהו ריקה

מעשה בבקבוקים ריקים

ה"סחר" בבקבוקים ריקים – העסיקני במשך שנים רבות. הוא לא פגע ב"עיסוקי" האחרים, והרפיתי ממנו רק עם עלייתי ארצה בקיץ שנת 1944, כשעברתי כבר את גיל הארבע עשרה. כל פינה בה הסתתר בקבוק ריק שם הייתי. בכל מקום שבו איתרה העין שלי בקבוק ריק, לא הנחתי לו עד שהשגתי. שאפתי תמיד להשיג את הבקבוק חינם, אין כסף. אם לא עלתה המשימה ביד, שילמתי את מחירו ומכרתי ברווח נקי מכל מס.

להיטות שלי לבקבוקים ריקים, בדומה לכל חפץ שניתן להפיק ממנו רווח לא ידעה גבול. באחד הימים "מונסייר קלמנסקי" יאמר לאחותי עמליה: "אחיך הקטן, אלי, מדאיג אותי. הוא שקוע כל כולו באיסוף חפצים שיוכל למכור ולהפיק מהם רווחים. אין להקל ראש בנטייתו המופרזת לסחור ולמכור ובאהבתו הגדולה לכסף!"

מונסייר קלמנסקי הוא יהודי מהארץ כלומר "פלסטין", ושוהה בדמשק כמנהל בכיר בחברת "סולל בונה" אשר סייעה לאנגלים בהקמת מיבנים וסלילת כבישים במרוצת מלחמת העולם השנייה. נהגתי לסור לעיתים מזמנות למשרדו כדי לאסוף את הבקבוקים הריקים, שנערמו שם בערימות. אם בעת הביקור נתקלתי במישהו עם בקבוק משקה ביד, חייתי מולו בסבלנות עד שירוקן את התוכן, כדי לאסוף את הבקבוק בדרכי.

ערכו של בקבוק ריק, ידוע היה אפילו לאחי יוסף. יוסף בילה את חופשות הקיץ שלו בעבודה קשה למען הרוויח קצת כסף. אם הישגת לעצמך תריסר בקבוקים חינם, או שני תריסרים במחיר מציאה, ומכרת אותם במקום הנכון, הבטחת לעצמך רווחים נאים, השווים בערכם להכנסה מיגיע כפיים, של יום שלם ומעלה. והנה, ביום בהיר אחד, הישגנו לא תריסר בקבוקים וגם לא שניים אלא הרבה, הרבה יותר מזה. והמחיר זול עד כדי גיחוך.

למכירה.

כל כך זול ששמחתנו לא ידעה גבול... סיפור הבקבוקים האלה, שווה שיסופר. בבוקרו של יום קייץ אחד, יוסף ואני קנינו בננות בסטונות וגם בקבוקים של שתייה קלה, והעמסנו אותם על העגלה. זו עגלה היושבת על ארבעה גלגלים קטנים, די גבוהה, יחסית לגובהו של אחי, והיא משמשת אותו בעבודה שעסק בה בתקופה ההיא. אנו דחפנו את העגלה למחוז חפצינו: מחנות צבא בריטיים, צרכנים מבטיחים למרכולתנו.

המזל האיר לנו פנים, ותוך זמן קצר מכרנו את הסחורה כולה עד הבננה ובקבוק המשקה האחרונים. עגלתנו נותרה ריקה וחשבנו כי טוב נעשה, אם נעמיס עליה בקבוקים ריקים שנוכל אולי להשיג במחנה הצבא שלידינו. גם כאן המזל לא בגד בנו וחיך לנו חיוך רחב. כבר בפתחו של שער המחנה, פגשנו בצעיר מוסלמי, אחד מבין עובדי המקום. התענינו אצלו אם במחנה צבא, מקום שמאכלס בתוכו צרכני שתייה מדופלמים, ניתן להשיג בקבוקים ריקים לרכישה. מה גדולה היתה שמחתנו כאשר בישר לנו הבחור, כי לו עצמו יש אוסף גדול של בקבוקים כאלה אותם הוא מוכן להציע

למכירה. בעודנו מחכים לו בפתח, הוא אץ רץ להמציא את מלאי הבקבוקים שבמחסנו. כעבור שעה קלה, הוא שב, כשהוא סוחב על הקרקע שק יוטה ענק מלא בקבוקים. שילמנו לו עבור הסחורה את המחיר שביקש מחיר זעום כל כך, שלא היה מקום להתמקח. חישבנו בראשנו את הרווחים הנאים המחכים לנו עם מכירתם. יום גדול ומבורך כמו זה, לא ישכפל את עצמו על נקלה, אם בכלל.

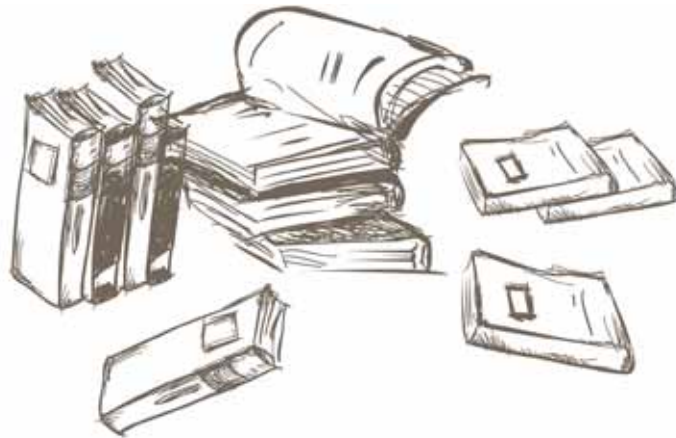
אחי ואני מתמודדים עם שק הבקבוקים, כדי להעבירו מצידו הפנימי של פתח המחנה הצבאי אל הצד החיצוני שם חנתה

עניינים שבתרבות - שישה ועשרים ספרים ועוד שלושה

סלים שאב במיומנות את סחוס העצם ולאחר שוויידיא שהיא נקייה מבפנים וקרחה מבחוץ, הניח אותה בצלחת שלידו והמשיך בקולו השקט והמתון: "אמרתי שכל יום מתעכב השכן ליד הנגרייה שלי ומראה לי ספר חדש - חדש "מן בז אמו" (כמו תינוק שזה עתה נולד); אתמול הראה לי שני ספרים חדשים ושמתו לא ידעה גבול". לא הייתי מספר לכם כל זאת אילו ידעתם שהבעל לא יודע מילה בצרפתית. אולי הוא יודע במגומגם לומר קצת יותר מ-BONJOURI -MERCİ - רק משום שהוא עובד במחנה צבא של הצרפתים אך הוא בור כמוני ולא רכש השכלה בדומה לי.

זאהייה - אישתו של סלים, נעימת מראה ועדינת קול, השלימה את התמונה: "אישתו של השכן מספרת לי בגאווה על הספרים שבעלה מביא הביתה וגם היא לא יודעת מילה בצרפתית ובקושי למדה בבית ספר".

התגלית של סלים לא מרעישה כל כך, אילולא התברר לי ממנה שהגברת הנכבדה, אשת השכן, גם היא לא הולכת שלובת זרוע עם שפתו של וולטיר (VOLTAIRE) ובמילים אחרות, יתכן ואצליח לשכנע אותה למכור לי את הספרים שברשותה. סלים לא יכל להניח את דעתי מבחינה זו: הוא תפס מאוחר מדי שלשונו בגדה בו בחשיפת סיפור הספרים לידי, וסחט ממני הבטחה שאתנהג "יפה" אם בדעתי לבקר אצלה. היחסים של סלים עם האישה ובעלה הם מצוינים ואינו רוצה שהם יעכרו על ידי בשום אופן ופנים.

תקופה קשה עברה עלינו, אחי יוסף ואני, בקיץ ההוא. לא ניתן היה להשיג ספר אחד לקריאה. קצב הקריאה שלנו היה מסחרר - ספר ואפילו שניים ליום. יותר מכל, אהבנו ספרי בלשים והרפתקאות. עדיפות ראשונה ניתנה לספרים בצרפתית וכאשר הגיעו מים עד נפש, קראנו ספרים בערבית בתנאי שאלה יהיו תרגומים של סופרים אשר כותבים ספרים לטעמינו. הידע שלנו בערבית ספרותית התיר לנו להבין את התרחשותה הכללית של העלילה ולא יותר. לכן, כאשר חיפשנו ספרים בערבית, פירוש הדבר שעשינו זאת מתוך אילווצים. הנה כעת, אני שומע כי ברובע היהודי שלנו, יש אישה אחת והיא מחזיקה בביתה ספרים בשפה הצרפתית. לאישה אין צורך בספרים אלה כי היא לא מבינה צרפתית. לעומתה, אני זקוק לספרים בלשון זו, ובאופן דחוף! יתכן שמדובר בספרי בלשים... האשב אני באפס מעשה?

העגלה שלנו. המאמץ המושקע, בעיקר זה של אחי ברור לעין. זהו רגע טוב בשביל הצעיר הערבי לבוא לעזרתנו בהצעה מפתה: "אני נכון ומוכן להעביר בשבילכם את שק הבקבוקים, מפתח זה של המחנה ועד לשערו השני. זהו מסלול דרככם הבלתי נמנע לרובע שלכם והדרך לשם עקלקלה וארוכה. אין זו טרחה גדולה בשבילי לשאת את הבקבוקים לפתחו האחר. אתם תהיו משוחררים ממשא בכברת דרך זו, תוכלו לעבור אותה מהר יותר ותקלו עליכם את דחיפת עגלתכם".

הצעתו של הצעיר המוסלמי היתה נדיבה מאוד, מפני שהכילה דברי אמת. חזרנו על הצעתנו לחצות יחדיו את המחנה הצבאי עד לשער השני, אך הוא שב וחיזק את טיעונו ההגיוני: "לכם אסור לחצות את המחנה אך לא כן אני. במקום זה אני עובד ומכירים אותי כולם. אסור לי גם לעזור לכם לעבור בשטח ואם אתם תעשו זאת ביוזמתכם, לא זו בלבד שתעברו עבירה, אלא שגם יאשימו אותכם כמי שגנבו את הבקבוקים".

קבענו פגישה בשער השני ונפרדנו. בדרך, יוסף ואני נתנו ביטוי להתרגשותנו וחישבנו בקול רם את הרווחים שנעשה ממכירת

הבקבוקים, רווחים שיתווספו לאלה שיהיו לנו ממכירת הבנות והמשקאות הקלים. שמחתנו לא ידעה גבול. אנו מגיעים אל השער השני של המחנה. איש לא נמצא שם לחכות לנו. לא ערבי ולא מוסלמי, לא שק יוטה ולא בקבוקים, לא כלום. הוא רימה אותנו, כנוהגם של

רמאים שמוצאים לעצמם כסילים כמונו. הלכו לאיבוד בקבוקים, רווחים צפויים והכסף ששילמנו תמורתם. ניבצר מאיתנו לחפש את הערבי בתוך המחנה. הדבר לא בא בחשבון, וגם אי אפשר לעשות ניסיונות בכיוון זה ולהפקיר את העגלה מחוץ לשער. אחי רותח מזעם, מגדף ומקלל. היה לו מזל גדול לנוכל, שהוא לא נראה בסביבה. אחי לא יודע לשלוט בעצמו ומסוגל לעשות מעשים קיצוניים כמו למשל, לשבור את השיניים לרמאי אם היה מראה את פרצופו.

בדרך הביתה יוסף לא חדל לתת פורקן לזעמו הרב. אני, מיושב בדעתי הרבה יותר מאחי הנכבד, אמרתי לעצמי: "הרי לא יתכן שתצליח תמיד להערים על אחרים ול"סדר" אותם. הנה בא אחד וסידר אותך באמת".

בחרתי לבקר בשעה שהערכתי אותה כמתאימה למצוא את האישה, לבדה בבית. אני מתדפק על דלת מעונה. גברת צעירה פותחת לי אותה, סקרנית לדעת מה מביאני אליה. אני מציג את עצמי: "אני אלי ריקה, אחיו של סלים ריקה הנגר. אחי סיפר לי שיש אצלך נייר למכירה. אני מייצר שקיות נייר למכירה לחנויות מכולת ומוצא שימוש בכל נייר שלכאורה, אין בו תועלת ונוהגים להשליך". האישה מצטערת: אין אצלה בבית נייר לתעשיית השקים שלי. היא עושה תנועה בכיוון סגירת הדלת בפני. יש למנוע זאת בכל מחיר!

למזלי, עלה בידי להשחיל את עצמי לפני הפרוזדור, תוך שהסחתי את דעתה של הגברת הנכבדה בדיבורים: "אני משלם כסף טוב עבור קילוגרם נייר, חמישה גרוש ואפילו עשרה, אם הוא נייר ראוי ומוצא חן בעיני. בטח יש לך מחברות מלאות מבית הספר. לנייר מסוג זה, יש ערך ונשים אינן מודעות לכך. אני הופך נייר כזה לשקיות ומרוויח טוב!"

האישה, ממשיכה להשמיע ביטויים של הבעת צער באין לה נייר מן הסוג שאני מבקש. באין לך מחברות, גם ספרים יכולים לבוא בחשבון. אני רואה שיש לך בית נקי ומסודר. ספרים ומחברות מעלים על עצמם אבק ומלכלכים אותו. גם בעד ספרים אהיה מוכן לשלם עד עשרה גרוש לקילו. כדאי לך להתפטר מהם, הנה, יש לי כסף לשלם.

אני מוציא מכיסי כמה פרנקים ומוכיח שיש כיסוי לדבריי. האישה נעלמה ושבה עם מחברת אחת או שתיים: רכוש דל למדי, שאין לי בו עניין ברגע ההוא. אולם, בזמן היעלמה של העלמה, איתרתי את הארון שנמצא בפרוזדור, בצידו הימני, וראיתי בפנים איצטבא מלאה ספרים.

לאחר מאמצי שכנוע שקשה לתארם, ניאותה האישה להמציא לי דגם מהספרים שיש אצלה באומרה: "מה יצא לך מכל זה? הספרים אינם מיועדים למכירה, הם שייכים לבעלי. הוא עובד במחנה צבא של הצרפתים ולקח לו זמן רב לאוספם".

"תראי לי כל מה שיש לך", אני עונה. "אם אראה שהספרים יצלחו למשהו, אשוב אליכם בזמן שבעלך יהיה בבית ואציע לו למוכרם לתעשיית השקים שלי".

לבסוף, קיבלה האישה את הצעתי. אני רואה את הספרים שאספה למעני, ועיני יצאו מחוריהן. מחזה מרהיב ריתק את מבטי: עשרים ושישה ספרים במספר – כולם ספרי בלשים! לכך יש להוסיף עוד שלושה לקינוח: ספר אחד של אנטואן דה סן-אקסופרי – "טייס מלחמה", והשניים הנותרים הם יצירות של אלפרד דה מוסה. כל הספרים, עד האחרון שבהם חדשים לחלוטין. לנגד עיני סיפור אחי סלים ממנו מתברר לי שתחביב הבעל הצטמצם באיסוף ולא בעיון. כיצד לנהוג על מנת להעביר את הספרים לבעלותי?

אני שומר את התרגשותי הרבה לעצמי. אני נוטל ספר אחד, מודד אותו לאורך ולרוחב בעזרת כף ידי, ממלמל כל מיני

מלמולים בקול רם, ולאחר שהעליתי על פני ארשת של "היסוסים וספקות", הבאתי בפני האישה את מסקנותי. אמרתי לה גלויות כמה אמיתות אשר עליה לדעת, ועיקרם: אין ערך ממשי לספרים כאלה מפאת מידותיהם הקטנות. "שבר" (טפח) אורך, ופחות מ"שבר" רוחב. יהיה צורך בכמה וכמה דפים כדי לייצר שקית אחת של נייר, שתצלח להכיל בתוכה כמות זעירה של סחורה וזאת, רק לאחר שמשקיעים בה הרבה דבק ועבודה. הקיצור, ספרים אלה – ערכם מוטל בספק.

לאחר שתיארתי בפני האישה את המצב ה"קודר" מהבחינה ה"מקצועית", עלה בידי להעלות את קרנה בעיניה ולשכנעה שהיא בעלת הבית האמיתית. היא זו שעליה להחליט אם לשמור בביתה דברים שמכערים אותו, או לא. אל לה לחשוש מהבעל, אלא בדיוק ההיפך: אני אקנה ממנה בכל זאת את הספרים, וכאשר הבעל ייווכח לדעת שאישתו הפיקה הכנסות נאות מדברים אשר בן זוגה יודע בדיוק מה ערכם האמיתי – הוא ישמח שמחה אמיתית!

לאחר שהתגברתי על מכשולים רבים כל כך, נשאר לי להתגבר על האחרון שבהם. האישה בשלה: היא תמכור את הספרים אחד לאחד בנפרד. אני מצליח ליישר את ההדורים בזאת שלאחר דין ודברים מתמשך, הסכמתי לקבל את גירסתה, לפיה, משקל הספרים הוא שניים וחצי קילוגרמים ולא קילוגרם אחד, לפי הערכתי. האישה הציעה לי שנצא אל החנווני שבקרבת מקום על מנת לשקול אצלו את הספרים, ואז, אווכח בעצמי שגירסתה היא הנכונה. ללא היסוס מיותר, הוצאתי עשרים וחמישה גרושים מכיסי ומסרתים לגברת הנכבדה תוך שחילקתי לה שבחים על חוכמתה והחלטתה. חמשת הפרנקים שמסרתי לידה היו כל הסכום שהצלחתי לגייס בבית בטרם סורי אליה. מיד לאחר שחתמנו על העסקה, הזדרזתי להיעלם מן האופק.

השמחה אצלינו בבית לא ידעה גבול. קרוב לשלוש עשרות ספרים חדשים לחלוטין – כאילו חוברו בשבילינו. כל ספר שווה "זהב!" אני אומר לאחי: "לא קוראים היום! הפרשה לא נסתיימה עדיין. קרוב לוודאי, שהבעל של האישה יערוך ביקור אצלינו ואני אתיר לו לחפש בבית כאוות נפשו. נתאפק עוד יום יומיים בטרם נעשה שימוש בספרים. עד אז, נחביא אותם היטב.

באותה תקופה התגוררנו בבית וורוואר. יצאתי את פתח ביתנו בסביבות השעה ארבע אחר הצהרים, לאחר שהשארתי הנחיות מה יאמרו עלי אם משהו יבוא לחפש אותי. אני ידעתי מפי האישה שבעלה חוזר מהעבודה בשעה חמש אחר הצהרים. לכן, חישבתי שדי לי אם אסתלק מהבית שעה אחת קודם.

נמצאתי ליד בית "אינדבו" – שכנים שלנו בסימטה. אני פוגש באדם אחד. ליבי אמר לי מי הוא האדון עוד בטרם הציג לי שאלה: המתגורר אתה כאן? עניתי בחיוב. היודע אתה היכן מתגורר אלי

עוד סיפור על ספרים

פעם אחת, ג'יג'אתי ביש המזל נעדר מבית מלאכתו. שמועה פשטה, כי הוא נעצר משום שמכר שקיות עשויות נייר מספרי קודש מוסלמים. האדם החביב לא יודע קרוא וכתוב וככל הנראה, מישהו חסר מצפון, מכר לו את ספרי הדת, אשר סללו בפניו את הדרך לבעיות ולייסורים של עולם זר לו. השופטים התחשבו בכנותו אך הזהירוהו לדאוג לכך שהאירוע לא יחזור על עצמו בעתיד. זהו סיפורו של ג'יג'אתי כפי שהגיע לאוזניי, ובאם לשפוט על פי מה שיבוא בהמשך, ייתכן מאוד שהוא אותנטי לחלוטין.

בניגוד למה שהיה בעבר, החל ג'יג'אתי לגלות עירנות לכל דבר כתוב. שום ספר לא זכה לפירוק ולניתוח בטרם חיפש לדעת את תוכנו. אני מניח, כי עיקר חששו היה נתון לסחורה שרכש אצל סתם בני אדם, שלא נמנים על ספקים מוכרים וידועים. הוא נהג למיין סחורה זו, וספרים שלא נראו בעיניו כשרים במאה אחוז, הניח בצד למיין חוזר על-ידי יודע דבר. הוא היה מאושר למצוא אצלי אוזן קשבת וזמן פנוי להעמיד לרשותו, כל אימת שחיפש להעמיק חקירה ודרישה בספרים חשודים. אולם, גם ללא פניותיו אלי, הושטתי לו יד ועזרתי לו מתוך יוזמה עצמית. מנהג כמעט קבוע, הפך אצלי לפקוד את בית מלאכתו של ג'יג'אתי בשובי הביתה מבית הספר. בית המלאכה והבית של ג'יג'אתי היו כמעט צמודים לשער מגוריו בבית "וורוואר". ובטרם אכנס לביתנו נכנסתי לבית המלאכה של ג'יג'אתי. אם איתרתי ספרים בסביבה, בדקתי אותם בקפידה, אפילו לא הופנתה אלי פניה רשמית לחטט בהם. ספר בצרפתית או בערבית שמצא חן בעיני, הפרדתי אותו מהערמה והנחתי בצד. עם סיום מלאכתי, הכרזתי ברוב חשיבות כי ספר קודש הוא. לשמע פסיקתי, ג'יג'אתי היה מתאר בקול רם את מה שעשוי היה לקרות לו אילו הפך ספרים אלה לכלי קיבול בשביל חנוונים וסוחרים. אם מדובר בפריט אחד או בשניים, קיבלתי אותם בחינם כשכר הוקרה וטרחה על העבודה והיוזמה שגיליתי. אם מדובר ביותר משני ספרים, התקשתי לשלם עבורם את המחיר שהוא שילם בעדם. אילולא כן, ג'יג'אתי

היה מעדיף שספרים במספר גדול יעברו מן הסתם, גם את בדיקתו של בנו "שארל", אולי הוא ירצה באחד מהם. מובן מאליו, שלא היה לי כל עניין שבנו המלומד ייכנס לתמונה.

הכל עבר על מי מנוחות עד שביום בהיר אחד קרה הבלתי נמנע. שבתי מבית הספר

ריקה? אני הוא אלי ריקה מה רצונך ממני? אתה קנית היום ספרים מאישה אחת- היא אישתי. הספרים הם שלי ואישתי לא היתה מודעת למעשיה. באתי להחזיר לך את הכסף ששילמת ולקבל את הספרים שלי בחזרה. בלי היסוס ענית: אני קונה כל יום נייר לעשות ממנו שקיות למכירה. מחברות, ספרים, וכל מה שאני משיג. יום זה אינו שונה מבחינה זו מכל יום אחר. תגיד לי בדיוק על מה אתה מדבר.

האדם מתאר בפני את מה שאני יודע. עם סיום הצגת דבריו, ענית: הא, כוונתך היא לאותם ספרים קטנים ששילמתי עבורם סכום כסף מופרז? עמלתי קשה להוציא מהם מעט שקיות. החיבורים המרובים של הדפים פגעו בערך השקיות שייצרתי ונאלצתי למכור אותן על תנאי. אקבל תמורה בעדם, רק אם יועילו למשהו. ברגע זה ממש, אני הולך לברר את הדבר. מדוע שלא תצטרף אלי ל"סוא אל-בזיריה" (שוק הגרעינים) ותדבר עם הערבי שמכרתי לו את השקיות? אולי תוכל לשלם לו ולקבל בתמורה את כל ספריך, או מרביתם, אך בצורת שקיות כמוכן. אני לא בא איתך! ענה לי הבעל קצרות. נשמתי לרווחה.

בדיעבד התברר, שבעל האישה סיים את עבודתו באותו יום, מוקדם מהרגיל. לשמע בשורת איוב שבישרה לו אשתו ברוב שמחתה, הוא הרים קול צעקה ועשה לה סקנדל ראשון: מי זה האדם, נעדר הבושה אשר צחק עלייך ומשך אותך מן האף בסיפורי הבדים שלו? "ריקה!" עונה האישה חסרת המזל, שפחדה לפרט שה"ריקה" הנושא שם זה, הוא נער קטן, בן 12-13 לכל היותר, ולא ה"ריקה" האחר, עליו יחשוב בעלה.

האיש נחפז אצל אחי סלים ומוצא אותו בחנות הנגריה שלו. בעל האישה יודע עליו שהוא אדם שקט ורגוע שאינו מסוגל להרע למישהו ואינו מהווה את הטיפוס של אדם הבנוי להוליך שולל בן אנוש. אבל מה לעשות כאשר העובדות מדברות בעד עצמן? היו לו ספרים ועכשיו אין לו! ריקה שכנם ומכרם הערים על אישתו והעביר אותם למדפיו!

לשמע סיפור הבעל וההטחות הקשות שהלה הטיח נגדו, היה סלים המום כולו. הוא הוכתר בתוארים כמו "רמאי", "שקרן", ועוד כהנה וכהנה. טיעונו של סלים ששכנו יודע יפה שהוא אינו יודע צרפתית, לא עזר לו. לבסוף, נדלק איזה ניצוץ בראשו שהזכיר לו נשכחות טריות: רגע אחד, בבקשה. האם אישתך אמרה לך שאני, סלים ריקה, באתי אליה בבוקר והערמתי עליה בנושא הספרים? אישתי אמרה "ריקה" וכי איזה "ריקה" אנו מכירים זולתך? לפי הסיפור שלך, אני יודע בוודאות במי מדובר. העניין כולו מדיף ריח של אחי הקטן "אלי", הוא מסוגל לכל. לך ודבר איתו. סלים מסר לבעל את כתובת מקום מגוריי ופרטים עלי, ואספן הספרים מזדרז לביתי. לאחר שהוא יעלה חרס בידו, ישוב אצל סלים, ויאמר לו: אחיך הקטן, זה אשר בבוקר "עבד" על אישתי וצחק עליה, זה עתה סיים להערים ולצחוק עלי.

לומר לשארל השכן אם הלה יחפש אותי. תחושה מסוג אותן התחושות שפעמים רבות הוכיחו את עצמן, אמרה לי כי באיזה שהוא שלב, שארל יראה את פרצופו. מיהרתי לסעוד צהרים ושבת לביית הספר בטרם מועד.

שארל לא הופיע אצלנו, אך לעומת זאת, נשמעו צעקותיו על אביו המסכן בשעות הערב. שארל היה נער מפונק והוריו התירו לו הכל. האב שיבח והילל אותי בפניו והבן ענה לו שהולכתיו שולל. אולם, השערורייה האמיתית תתחולל למחרת היום. שארל אינו נער ערמומי אך למרות זאת, הוא הצליח לנצל שהות שלא הייתי בבית וגם לראות בעיניו את הספרים ש"קניתי" מאביו. כשה"ממנתו", השניים, העידו על עצמם כי הם הגיבורים הראשיים, מיהר חזרה לביתו ורק אז הקים את שערורייה לשמה. שארל דמה לאחי יוסף מכמה בחינות. בבית, היה מניח בצד את הנהגים הנאים ובחוץ, היה התגלמות הנמוסין הטובים וההתנהגות המופתית. זו היתה הסיבה שהוא לא עשה כל ניסיון לתבוע חזרה את הספרים ובמקום זאת, שפך את חמתו על אביו החף מפשע. שארל היה זקוק ל"ממנתו", יותר ממני ואפילו יותר מאחי יוסף. הוא למד בכיתה גבוהה, וה"ממנתו" יכל לתרום לו הרבה בלימודיו.

תקרית הספרים העכירה את היחסים ביני לבין ג'יג'אטי, עד שהזמן החזיר אותם לקדמותם. אדם אופטימי ועליז זה, לא יכול לנטור איבה למישהו, ולא כל שכן, לשכן כמוני. באשר לספרים, לא השגתי יותר ממנו על דרך התרמית וההונאה. אם רצה - ויתר על ספר בתמורה לשווה לו בעבודה וזאת, רק לאחר שהוא עמד על טיבו של הספר האמור. לעתים, הוא הציע לי בעצמו ספרים בתמורה לעבודה. זה קרה כאשר הוא פיגר באספקת הזמנות של שקים במועדן, לרוב בתקופות לימודים בבית הספר. בזמנים אלה לא היתה לו עזרה מהילדים שבסביבה וג'יג'אטי עמל וטרח בגפו, משעות המוקדמות בבוקר ועד מאוחר בחשיכה. הוא עבד אז, לאורה של מנורת נפט שבקושי סינורה את סביבתה הקרובה.

דמויות דוידוף

דוידוף הוא רופא שיניים ברובע היהודי בדמשק. היכרנו אותו עוד מהתקופה שבה התגוררנו בבית אל-מעלם. הוא היה נשוי לאחת מבית "פארחי", משפחתה של סימבול, מהבעלים של בית אל-

להפסקת צהרים וכדרכי נכנסתי אצל ג'יג'אטי להעיף מבט, אולי אאתר אצלו משהו חדש לעניין אותי. עיני החוקרות ננעצות בערימת ספרים גדולה ששכנה לה כבוד על דרגש אחד, בפינה חשוכה של המקום. החבילה אפילו לא הותרה מהחוטמים שהיו כרוכים סביבה כלומר, היא מיועדת לבדיקה על ידי בעל מקצוע, כדי שיפסוק בגינה דעה של מומחה. למרבה הפליאה לא הופנתה אלי כל פניה בנידון, וזאת, מתוך סיבה שנודעה לי בו במקום: אדון הבן, שארל, אמור לערוך בעצמו בדיקה, לכשכבודו יתפנה.

אני מחליט שלא לחרוג ממנהגי ולחטט בכל זאת בתוך הערימה, בתקווה שאוכל לנחם את עצמי שהיא לא מכילה דבר בעל ערך. אולם, לרוע מזלו של ג'יג'אטי, תקוותי היתה תקוות שווא. רותקתי ממש ממה שראיתי. מצאתי כמה ספרים עבי כרס בצרפתית, שערכם לא יסולא מפז. שניים היו ספרי "ממנתו" (Memento) חלומיים. מי יכול לרכוש "ממנתו" אם לא עשיר? שאלה אחרת היא אם ניתן להשיגם בכלל בחנויות הספרים. מכל מקום, קושיה זו נשארת פתוחה. לא נהגתי לבקר בחנויות כאלה ובודאי שלא להתעניין אצלם בקשר לספרים נשגבים כמו "ממנתו".

"ממנתו", פירושו הכל: מורים נעזרו בו להכין את שיעוריהם ושאו בממו ידע, השראה והדרכה. יש בו מיגוון רחב של נושאים, ערוכים לשמש את הנצרך בדרך מושכת, מעניינת, ומבינה לרוחו. רצית בוטיקה? מתמטיקה? הכתבה? חיבור? לשון? ספרות? ומה עוד? - מצאתי! ייחודו של ה"ממנטו" בכך, שהוא מטפל בנושאים מהבחינה המעשית. אפשר למצוא בו פתרונות לשאלות ובעיות שהוצגו בעבר במבחנים שונים. כל מה שבתוכו הוא בר שימוש היום, או ביום המחר.

לסיכום, ספר "ממנתו" שווה "זהב" ואם אין כסף לרכוש ספרים שמעמדם נחות בהרבה ממנו, לא יעלה על הדעת לחלום על "ממנתו", אלא אם משלמים עבורו לפי משקל - משקל הנייר כמובן! הנה אני עומד כעת בפני שני "ממנתו" ולא אחד! הניתן לתאר מחזה מרהיב יותר? הנחתי בצד את שני ה"ממנתו" ועוד שניים אחרים, ובקול רציני ביותר הצעתי לג'יג'אטי לכל יחזיק אותם בבית מלאכתו ולו לשנייה אחת. אלה הם ספרי קודש אמרתי.

נטלתי לידי אחד מהם ו"תרגמתי" משהו מן הכתוב בו. היעלה על הדעת כי ספרים שתוכנם הוא קודש הקודשים למוסלמים יהפכו לשקיות מנייר? פחד נורא תקף את שכני הטוב לשמע דברי. הוא האיץ בי להסתלק מיד עם הספרים.

הזדרזתי לפנות את המקום בכדי להצטייד בכסף בבית, ולשוב מיד לפצות אותו במחיר האפסי ששילם בעדם על פי משקלם. חשוב היה לי כי הם ייחשבו כרכושי לכל דבר. העובדה שרימיתי ומעלתי באמונו של ג'יג'אטי אינה רלבאנטית כאשר כל הדרכים נראו בעיני כשרות, להשיג את הבלתי ניתן להשגה בדרך הישר.

נכנסתי הביתה וחילקתי הנחיות לאחי יוסף ולאחותי רחל, מה

הסיפור על השיניים מזהב. היא לא היתה בסוד העניינים ולכן לא ידעה מניין צמח וכיצד התפתח.

הכל התחיל כאשר צץ בראשי רעין שנראה "מבריק" בעיני. מדוע שלא אשלח את ידי בעסקי זהב? כל אחד יודע שלזהב יש ערך רב ומי שעוסק בו מבטיח לעצמו הכנסה שמנה. אולם, מניין אשיג את הזהב? איך אוכל לממן את רכישתו ולמי אמכור אותו? חשבתי וחשבתי עד שמצאתי פתרון. כל יום אני רואה אנשים עם שיניים מזהב ואני מכיר באופן אישי, כמה כאלה. צריך רק לשכנע מישהו שימכור לי את הזהב שמשמש אותו ללעיסה ולטחינת מזון, ואולי רק לנוי.

את הכסף לרכישת השיניים אשיג מדוידוף עצמו, אותו אני מכיר מזה שנים לא מעטות. רופא השיניים הביע נכונות לשלם בכסף טוב, כל שן מזהב שאשיג עבורו. בעמל מפרך הצלחתי לשכנע שני אנשים להיפטר מהמתכת היקרה שבפיהם. נראה שימים רעים עברו עליהם והביעו נכונות להחליף את שיניהם היקרות באחרות, זולות יותר. בעיות שנתעוררו, נפתרו בזו אחר זו עד לסיכום האחרון לפיו, דוידוף יקבל מהם ישירות את השיניים בתמורה למחיר הוגן שישלשל להם לידיים. הוא גם יטפל בהחלפת שיניהם היקרות, באחרות זולות בהרבה. אני אפילו הצעתי לדוידוף למצוא לו אנשים המבקשים להתקין שיני זהב ויוכל אז לעשות פעולת העברה פשוטה: יקח שיניים מהפה האחד ויעבירן אל הפה האחר. מעיסקות מתוכננות אלה, אני אמור להרוויח סכום כסף לא מבוטל.

הצרה היתה ששני המועמדים שנועדו לוותר על שיני הזהב שלהם, לאחר שהעבידוני בפרך בהלוך ושוב ובקביעת פגישות אליהן לא הופיעו, הודיעו לי לבסוף, כי הם התרגלו מזה זמן לזהב שבפיהם והחליטו סופית שלא למכור אותו. בשורה לא משמחת זו, לא תיראה בעיני דוידוף. הוא לא יאמין לה.

בלית ברירה, נעדרתי מהבית בשעות ביקוריו הצפויים ואחותי עמליה הקבילה את פניו. הצרה - שגם לה הוא לא האמין. יום אחד אני שומע דפיקות על שער הבית. ברגע האחרון אני מחליט שלא לפתוח אותה בעצמי. לא ידעתי מי דפק בדלת ולשם זהירות ביקשתי מהשכנה שהיא תפתח אותה, ואם מישהו ישאל עלי, עליה להודיע שאיני בבית. השכנה פותחת את השער ואני, מפינת מחבואי, לא יכולתי להתאפק והצצתי לכיוון הכניסה,

מעלם. דוידוף זכור לי, כמי שהעלה תמיד חיך על פניו ובעל טון דיבור נמוך ושקט. בתור אדם שעסק ברפואת שיניים, הוא נהנה ממעמד מכובד והערכה של הבריות.

בימיו של קיץ אחד, נראה דוידוף מתדפק בשער ביתנו לעיתים תכופות, וכמעט תמיד בשעות אחר-הצהרים. מזה זמן שאנו מתגוררים בבית וורואר ורופא השיניים הלך כבר דרך ארוכה לתור אחריי. אם הקבלתי את פניו בשערי הבית, התנהלו בינינו שיחות קצרות ותמציתיות, כגון אלה: דוידוף: יש לך כבר את שיני הזהב? אני: יהיו לי מחר או מחרתיים דוידוף: מתי לשוב אליך? אני: יותר טוב מחרתיים, כמו בשעה זו

לעיתים קרובות לא הייתי בבית להקביל את פניו של דוידוף. התנדפתי לפני בואו ושבתי לאחר שהסתלק. קרה לא אחת, שאחותי עמליה היתה זו שפתחה בפניו את דלת הכניסה לבית. רופא השיניים היה שואל עלי, ומשנענה שאיני בבית, הוא היה מסתלק מבלי לפתח עם אחותי שיחה כלשהי. עמליה מצידה לא הכניסה את אפה בענינים שישנם ככל הנראה, בין דוידוף לבני ונהגה אתו בדיסקרטיות. לא הציגה לו כל שאלה. כל זה טוב ויפה עד לגבול מסויים. כאשר דוידוף עשה לו מנהג קבוע לבוא ולשאול עלי בשעות אחר-הצהרים, ואני אימצתי לי מנהג להיעדר מן הבית. עמליה הניחה בצד את הדיסקרטיות ושאלה:

- מה אתה רוצה מאחי אלי, שאתה בא הנה כל יום לשאול עליו?
- לאחיי אלי, יש שיני זהב למכירה ואני מעוניין לקנות אותן ממנו
- מה? לאחי אלי יש "זהב" למכירה ובשביל זה אתה בא כל יום לחפשו?

- כן!, יש לו שיניים מזהב. אני יודע זאת ו... אני בא כל יום כדי לשוחח איתו לפני שיציע אותן למכירה למישהו אחר.

- מי סיפר לך את הסיפור הזה?

- אחיי אלי בעצמו, הוא ולא אחר."

- ואתה האמנת לו?

-כן! אני יודע שיש לו!

- ומניין יש לאחי שיניים מזהב

- לא חשוב מאיפה... אך יש לו

- אתה, אדם מבוגר ורופא שיניים מכובד, האמנת ועודך מאמין שלאחי הקטן יש זהב למכור לך? כיצד יתכן שאדם כמותו מכניס את ראשו בראשו של נער בן שנים עשרה שנה?

דוידוף העדיף שלא להתפלמס עם אחותי בנקודה זו, ועמליה ראתה מקום להוסיף: אני מציעה כי טוב תעשה אם תשכח מהזהב של אחי אלי. סיפור ה"שיניים מזהב" בדה מהראש וכל מי שמכיר אותו יודע כמה הוא אוהב לעשות מעשי קונדס וגם יודע שיש להישמר מפניו. חבל לך לעשות את הדרך הארוכה עד כאן כדי לחפש "זהב" במקום זה.

אחותי לא דייקה כאשר אמרה לדוידוף שאני בדיתי מהראש את

כדי לראות מי זה בא. עיני דוירוץ ועיני מצטלבות, באין מיכשול להפריד ביניהן. אני מתייצב בפני רופא השיניים ומספר לו את האמת כולה. דוידוף, עם פניו הביישניות וחיוך קל שלא נפרד ממנו, אומר לי: אתה מכרת את השיניים למישהו אחר, נכון? למי מכרת אותן?

“אבו־פארוק”

בית וורוואר שכן בקצה סימטה, שצורתה צורת “ל”. הקווים המרכיבים את האות הם קווים ישרים והקו החתתון ממנו נכנסים לסימטה הוא הארוך מכולם. המקום לא שפע אור יום ובשעות הלילה, פנס חיוור שדלק על שניים־שלושה משקופים פה ושם, האיר בקושי את דלת הכניסה לבית שהיה צמוד אליו. בקטע הסימטה המסתתים עם אתר מגורינו, לא קיימת תאורה בכלל. ניתן לסכם, שהסימטה שלנו לא הסבירה פנים למי ששוטט בה. קל וחומר אם הוא לא נמנה על דייריה. קביעה זו נכונה במיוחד לשעות החשיכה. לעיתים רחוקות ניתן לפגוש במישהו זר בסביבה, ובקושי נתקלים באחד שהוא תושב המקום. אמת היא, שגם לאנשים לא היה מה לעשות בלילות מחוץ לכותלי ביתם ומרביתם העדיפו להסתגר בחדריהם, כבר בשעות הערב המוקדמות. מצב זה משקף את המציאות המאפיינת את הסימטה שלנו, בהסתייגות מסויימת.

בית וורוואר, אפשר לומר, שקק חיים בהשוואה לתמונה שתוארה קודם. אכן, ילדים ובני נוער היו עולים לרגל למקום זה, אשר הציע להם מגוון רחב של פעילויות מכל המינים. אין מדובר כעת לא ב“נאדי” (מועדון), ולא במקום התאספות של קבוצת כדורגל. רצית “פינג־פונג”? – הסלון שלנו הכיל שולחן מאולתר, לענות לדרישה זו. אהבת להתאמן ב“היפוכים”? אין בעיה: המצעים הוצאו מיד מן ה“ליוק” (שקע בקיר) ונפרשו על הריצפה על מנת להתהפך מעליהם. אני הטעם שביכרו הצגות תיאטרון, גם הם מצאו את מבוקשם: לבד או עם אחרים, אילתרתי הצגות מצחיקות שמשכו מבקרים להוטים. ה“מהמרים” שיחקו “שבע וחצי” על כסף, אשר אחוז ממנו זרם לכיסי עם כל זכייה וזכייה. קשה להעלות על הדעת מה היה מגוון הבילוי שניתן למצוא בבית וורוואר. היו שם חדרים ריקים שעשיתי בהם ככל שעלה על רוחי, ושימשו אותנו במשחקים בשעה שלא ניתן היה להקריב את הסלון לצורך זה.

כתוצאה מפעילות ברוכה זו, קרה לא אחת, שמישהו התעכב והיה צריך לשוב לביתו בשעות אחר הצהריים המאוחרות ולעיתים גם בשעות חשיכה. ואז, זה שחשש לנפשו להלך בדד בסימטה, היה פונה אלי ללוותו עד לפתח היציאה. פניות אלה העלו בראשי רעיון: מדוע שלא אשתמש בסימטה שלנו למען הגבר את השפעתה על מי שחושש מפניה? הרעיון נתקבל על דעתי וכך נולד וצמח “אבו פארוק”.

“אבו־פארוק” הוא “שבח”, רוח רפאים, רואה ואינו נראה, הסר לפקודותיי ונשמע להוראותיי. מקום מושבו ואיזור פעילותו של ה“שבח” הוא בסימטה שלנו. אבו־פארוק שובב מאין כמוהו. הוא ייצור פורה בדמיונו, ואוהב מאוד, ממש נהנה, להפחיד ילדים ונוער, ובמיוחד מי שלא גר בסימטה וזר בסביבה. הוא אורב לקורבנותיו בזירת פעילותו, ומתרגל עליהם את תעלוליו שהגה לאותו יום.

מרגע שנוצר אבו־פארוק וקם, הפצתי את שמו ברכים ותיארתו בצבעים לא כל כך ורודים את הקשת הרחבה של מעשי קונדס שנפשו חושקת לעשות. ותוך כדי כך, שבתי והדגשתי את העובדה שאני אדון של ה“שבח” השובב. איש מבין חסרי הביטחון לא רצה להתעסק עם רוח רפאים. אלה, פנו אליי וביקשו ממני שאורה לאבו־פארוק לכל יתנכל להם בעת שהם סרים לביתנו לבלות במקצת. אם קרה והתעכבו עד לשעות החשיכה, נתבקשתי גם ללוות אותם עד צאתם משערי הסימטה.

סלים ס'אייג

סלים ס'אייג היה כמדומני, בכור הילדים בבית אלי־מעלם ונער רב־גוני ובעל תושיה. סלים ידע כל דבר. הוא היה המנהיג הבלתי מוכתר של כולנו וזאת בזכות אוצר הידע הבלום שהיה אצור בתוכו, והמעללים שהגה ואף הוציא אל הפועל. למרות מאפייניו אלה, הוא היה נער חייכן וכלל לא שחצן.

סלים היה זה שעיצב את הסוכות ותחת הדרכתו, הן הוקמו וקוטטו. הוא הגה סוגים שונים של משחקים וגם המציא כל מיני פטנטים בתחומי הבניה והיצירה. יד ימינו של סלים – והכוונה לשני בתור מבחינת החשיבות, היה אחי יוסף. אחרי יוסף שמור מקומו של “ניסים” או בכינויו, “נסמו” – אחיו של סלים, ומיד אחריו, בא מידוענו ויקטור – הבן של שכנתנו שפיהא, ואחרון אחרון – עבדכם הנאמן. אם היה עוד מישהו שלא הזכרתי את שמו, מדובר בודאי בילד קטנטון אשר חשיבותו הסגולית לא מצדיקה כל התייחסות.

ובכן, סלים ס'אייג היה המלך הבלתי מוכתר של חבורה זו. חבורה? אדייק יותר אם אומר “כנופיה”. כן, זו היתה כנופיה במלוא מובן המילה אשר סלים מייסדה, אירגן והנהיג אותה. כל עיסוקה היה עיסוק־כנופיות, כלומר, שוד וגזל. למען האמת אציין שאני הייתי “חבר” צדדי ב“מאפיה” זו, ויותר מאשר פנו אלי להשתתף ב“מבצעים”, אני הזדנבתי אחריהם.

עקומת פשעיה של כנופית סלים היתה עולה בימים שלפני החגים, בעיקר לפני פורים וסוכות, וירדה כמעט לאפס לאחר מכן. פעולות השוד והגזל בוצעו לפי שיטה שתוכננה על ידי סלים: יוצאים אל הרחוב, מאתרים ילד או ילדה שמחזיקים בידם משהו

אני מתקרב לרוכל שהיה עסוק מעל לראש במלאכת השקילה. מעגל של בני-אדם סוגר עליו, כשחלקם פונים אליו בדיבור או מושיטים לו ירקות לשקילה. עדיין לא גיבשתי החלטה אם לקנות משהו מאותו רוכל. עיני היו נעוצות בירקות לשם בדיקת טיבם ואיכותם. עניין של שניות והנה אני מגלה, מי אם לא את עלי. האדון הנכבד, היה מוסתר תחילה על ידי גבו של הרוכל ועתה הוא רוכן לצידו.

אני רואה את עלי והוא לא רואה אותי. הנער מרים את עיניו מעלה, סוקר במבטו את האנשים שמסביב, וואינו מבחין בי. בחזותי את העומד להתרחש, הסתרתי את עצמי מאחורי מישהו, מבעוד מועד. עלי נראה שלו ורגוע. הוא יכול לגשת למלאכתו ללא חשש.

עלי יושב ליד הרוכל כשזה ממשיך טרוד במכירה ובשקילה. הור מקבל כסף ומחזיר עודף. הקופה הוא כיס ה"שרוואל" השחור שלו. מדי פעם, עלי מנסה להכניס את ידו לכיס הרחב של ה"שרוואל" ומוציא אותה כשהיא ריקה. לבסוף, עלה בידו להכניס את היד לכיס ולשלוף מטבע כסף וזאת, בטרם עשה הרוכל תנועות ידיים וגוף שאילצו את הנער לעכב ולדחות את סיום מלאכתו.

עלי סורק שוב במבטו החתום את הסביבה האנושית, לוודא אם עיניו של מישהו לא ננעצו במקרה בידו, שמצאה לה נתיב עד לתוככי כיס ה"שרוואל" של הרוכל. עיניו נתקלות בעיניים שלי ואלה, סיפרו לבחור שלנו סיפור ארוך גדוש באיומים ומתנה תנאים. עלי קופא במקומו. עיניו מביעות תחוננים ופניו מבקשות שאזכור לו חסד שכנותנו הברוכה, ושלא אמהר לתת ביטוי לאיום שזרקתי לעברו. נענית לתחונניו בחיוב ושניתית את מבט עיני באופן שעלי הבין את משמעות השינוי. הנער חש הרגשת רווחה; כל חזותו אמרה זאת.

עלי התקרב אלי, חיפש ומצא את יד ימיני, אליה העביר את מטבע הכסף שמשך. זו היתה מטבע של פרנק אחד, סכום לגמרי לא מבוטל. לאחר שפרק את מצפונו בידי, שב חזרה אל הרוכל, אלא שהפעם היה עלי רגוע מאוד. כעבור רגע קט, הוא משך בשבילו פרנק אחד.

איך ידעתי שזה היה פרנק ולא יותר? עלי מיהר להציג את המטבע בפני, בהתאם לדרישתי שהועלתה בפניו, כאשר ביקש ממני רשות לשוב אל הרוכל, למען ימשוך משהו לעצמו. אילו הסכום היה גבוה יותר, היה עלי נאלץ, להפריש לי את חלקי ביתרה.

ששווה לקשט בו סוכה, או צעצוע טוב לשחק בו בפורים, או סל שמכיל פרי ראוי שייאכל בטוב-בשבת. ניגשים אל אותו ילד ועל פי רוב, סלים פותח איתו בשיחה. סלים מציע לקנות ממנו את החפץ שבידו. אם הלה מסרב, לשונו החלקלקה של מנהיגנו מצליחה לשכנע את הסרבן לשנות את דעתו. ואז, סלים נוטל לידיו את הפריט המיועד ל"קניה" לשם בדיקה והערכת מחיר. השלב הבא, סלים מעביר את הפריט לאחד מאיתנו כדי שיבדוק אף הוא את החפץ, וייתן עליו את דעתו. לאחר שההעברה מתבצעת, פותחים משתתפי המבצע בריצה, עד לחצר הבית.

לשמחת כולנו, סלים וכנפיתו הגיעו מהר למסקנה, שיש במעשיהם משום פשע שגורם נזק לזולת. נכון שהחזרה בתשובה באה בהדרגה. קדמו לה מצוות של החזרת החפץ השדוד לבעליו החוקיים, על ידי אחד החברים שלא לקח חלק ב"מבצע". אך בסופו של דבר, היתה החזרה בתשובה מלאה.

עלי

עלי הוא נער מוסלמי שהתגורר ב"ג'אמע אל-אחמר". כזכור, הסימטה העקלקלה שמסתיימת בשער מעץ, הסוגר על חצר בית וורוואר, מתחילה בפיתחה של רחבה גדולה זו. למעשה, גם סימטתנו שייכת לאותו ג'אמע ומזוהה איתו. ובכן, עלי ומשפחתו גרו ברחבה הם מוסלמים שבחרו להיות שכנים ליהודים באתר זה. אני לא הכרתי את משפחתו של עלי באופן אישי ואפילו היכרותי עם הנער עצמו היתה שטחית. עלי לא היה גבוה לגילו – אני משער שהיה גדול ממני בכשנתיים. עלי בלט בנוף הרובע היהודי בזכות ה"שרוואל" השחור שלבש בקביעות. עלי לא הירבה לדבר – על כל פנים, לא איתי. הוא שמר תמיד על ארשת פגים אדישה, אפילו בשעה שהתבוננתי בו פעם כשעסק בהעלאת אש לצליית כמה ציפורים מצויות, נתונות בתוך שיפוד מאולתר. עלי צד את הציפורים ב"נאאפה" (מקלע גומי). חזיתי בו כבר בהזדמנויות קודמות כשניסה את כוחו בציד ציפורים. כאמור, עלי לא היה פטפטן ולא דיבר איתי במיוחד, אם כי היה מאוד מודע למידת ההתענינות שגיליתי במעשיו. פניו המלאות שמרו בדרך כלל על מראה אדיש, עד לאותו יום שבו נוכחתי לדעת כי הן יכולות אפילו להביע תחושות פנימיות, וגם לדבר מבלי לומר מילה. החשוב שתהיה הצדקה לכך, כמו שאירע במקרה ההוא, באחד מימי שישי בשכונה. יצאתי אז לרחוב לערוך קניות. חלק לא מבוטל מהרוכלים המוסלמים התמקם עוד מליל אמש במקומות האסטרטגיים, כנהוג על ידם מדי ערב שישי וערבי חג. הירקנים היהודים של הרובע לא יכלו לספק את הדרישה המוגברת במועדים אלה ואז, היו פושטים הרוכלים המוסלמים על הרובע ומציעים את סחורתם לכל דיכפין. יום שישי זה, לא נבדל מכל יום אחר זהה לו. הירקות היו מפוזרים על האדמה, חלקם בתוך ארגזים וחלקם על יריעת יוטה או בד כלשהי, והסוחרים יושבים ישיבה מזרחית ושוקלים את סחורתם במוזני יד בהתאם לכיקוש הלקוחות.

ביקורם של אלי ומימי דואר בישראל

אליהו חסון

לפני מספר שנים הוא ערך לנכדו חגיגת בר מצוה ב"כותל" שבה השתתפו כל בני המשפחה וקרואים רבים שהגיעו במיוחד לאירוע מחו"ל.

בשנים האחרונות זכינו להידוק הקשר של ארגונו עמו ועם רעייתו ואנו משתדלים במהלך ביקוריו לארח אותו ליום או יומיים. זכור לפני שנה ארגנו עבורם ביקור בחפירות עיר דוד, בספריה

הלאומית ובבניין רשות העתיקות הולך ונבנה בירושלים. השנה שוב בקרנו איתם בירושלים ובעיקר בעכו.

הביקור בעכו היה מוצלח ביותר הודות למדריכה יוצאת מהכלל מרשות העתיקות. במסגרת הסיור בקרנו בעיר הצלבנית על חלקיה השונים, בשרידים הממלוכיים ובעיר העות'מאנית. כמו כן ראינו את בית המרחץ התורכי, את ח'אן אל עומדאן ואת השווקים.

הביקור התקיים בעיצומו של הרמדאן שבו נוהגים המוסלמים לאכול בתום ימי הצאן ממתקים אופייניים שהזכירו לאורחים את דמשק ומעדניה: קטאיף עם אגוזים, עואאמה (כדורי בצק מטוגנים רוויים במתק סוכר), אראץ בעג'זאה (עוגיות אפיוות במילוי עיסת תמרים) ומעדנים טעימים אחרים שאינם מסייעים לשמירת המשקל. האורחים התמוגגו מנוסטלגיה בשל זיכרונות ילדות "מתוקים". באחת ההפסקות שבין הביקורים אכלנו ארוחת צהרים במסעדת הדגים המפורסמת "אורי בורי" להנאת כולם. ניצלנו את הביקור גם לשיחות מקיפות בשאלת שימור המורשת ולסיוע בהקמת בית המורשת וכן להבטחת המשך מפעל המלגות.

ביקור האורחים עם אנשי קרן היסוד בבית המורשת של יהודי צפון אפריקה בירושלים השאיר עליהם רושם עמוק במיוחד שתרם לנכונותם לדון בסיוע להקמת בית מורשת בעל רוח דומה לזה של קהילת יוצאי צפון אפריקה.

בתום הביקור הוסכם בינינו להיפגש שוב בביקורם הקרוב, המתוכנן לחודש אוקטובר השנה.

אלי דואר, ידידנו, עלה ארצה במסגרת עליית האלף במחצית שנות הארבעים של המאה העשרים. קשיי הקליטה בישראל ונסיבות משפחתיות אלצו אותו להגר לברזיל, שם התיישבה מרבית משפחתו. הוא החל בעבודה קשה בתחומי הבניה והטקסטיל (ההתמחות המשפחתית) ובתבונה רבה הצליח לצבור רכוש ומעמד.

מימין: אליהו חסון, בתיה בלס, מימי דואר, לאה מלמד ואלי דואר

ראשו לא הסתחרר ולבו לא גבה מהצלחתו הכלכלית. הצלחתו היוותה עבורו מנוף להתקרבות לישראל ולבני קהילתנו בברזיל. הוא הפך לאחד התורמים הבולטים לישראל וליוצאי הקהילה הדמשקאית. בין תרומותיו ראויים לציון התרומות הנכבדות לבית החולים הדסה בהר הצופים ולאוניברסיטת בר אילן. הוא גם פתח את ידו בפני אוניברסיטאות אחרות בישראל.

מזה כעשר שנים תורם דואר לארגון יוצאי דמשק למימון מלגות לסטודנטים צאצאי הקהילה. כידוע, המלגות, שארגון יוצאי דמשק מחלק מתרומותיו, נועדו לסיוע במימון הלימודים האקדמיים של אותם סטודנטים, יוצאי הקהילה. המלגות מחולקות ללומדים בכל האוניברסיטאות והמכללות המוכרות בישראל. מספר הסטודנטים שזכו עד כה במלגות מסתכם היום ב-800 בקרוב. בנוסף מומנו בתרומותיו עבודות מחקר על מורשת הקהילה. על מפעליו הרבים אנו ואחרים חבים לאלו דואר תודה עמוקה מקרב הלב.

מר דואר נוהג לבקר עם רעייתו ועם בני משפחתו בישראל לפחות אחת לשנה.

סודות מהמטבח הדמשקאי תבשילי סֶלָא עלי סלק ירוק, מנגולד

לאה מלמד

קציצות - סֶלָא מנגולד

המצרכים

גבעולי המנגולד
1/4 ק"ג בשר טחון
ביצה
1/4 כוס פירורי לחם
מלח, פלפל שחור, פלפל אנגלי

אופן ההכנה

1. קוצצים את גבעולי המנגולד לחתיכות קטנות, מרתיחים בסיר עם מים ומעט מלח, מסננים ומקררים.
2. מערבבים את הבשר, הביצה, פרורי הלחם, גבעולי המנגולד הקרים והתבלינים. מכינים מהם קציצות ומטגנים אותן.
3. מניחים בסיר את הקציצות וממלאים במים עד לגובה הקציצות.
4. מוסיפים לימון ומלח, לאחר רתיחה טועמים ומתקנים תיבול.
5. מבשלים על אש נמוכה עוד כחצי שעה.

מדוייטס - סֶלָא מנגולד

המצרכים

15 גבעולי מנגולד
1/4 ק"ג בשר טחון
2 ביצים
1/2 כוס פירורי לחם
מלח, פלפל שחור, פלפל אנגלי

אופן ההכנה

1. מערבבים את הבשר הטחון עם ביצה, 1/4 כוס פירורי לחם ותבלינים, ויוצרים מהתערובת קציצות קטנות ומאורכות.
2. את הקציצה המוארכת מניחים על גבעול המנגולד (הלבן), מצפים בפירורי לחם וביצה ומטגנים משני הצדדים.
3. מניחים בסיר את המדוייטס המטוגנים ממלאים מים עד גובה התבשיל מוסיפים לימון ומלח, לאחר רתיחה טועמים מתקנים תיבול.
4. מבשלים על אש נמוכה עוד כשעה.
5. ניתן להוסיף לסיר המדוייטס את הקציצות של המתכון הבא. מגישים עם אורז לבן.

ממולאים - סְלֶאָ מנגולד

מצרכים

- עלי סְלֶאָ - מנגולד (רק הירוק)
- 2 כוסות אורז
- בצל קצוץ
- עגבניה קצוצה
- 3 כפות שמן
- מיץ מלימון
- מלח, פלפל שחור, פלפל אנגלי

אופן ההכנה

1. הכנת המלית: שוטפים היטב את האורז ומסננים, מוסיפים את הבצל והעגבניה. מוסיפים את השמן והתבלינים ומערבבים.
2. הכנת העלים למילוי: מפרידים את הגבעול הלבן מהעלה ושוטפים היטב. אפשרות אחת שמניחים את העלים "שידבלו" אפשרות נוספת כדי לקצר התהליך חולטים את העלים במים רותחים.
3. מניחים כף מהמלית ברבע הראשון של העלה ומגלגלים, מסדרים בסיר.
4. מוסיפים מים עד לגובה הממולאים, מתבלים בלימון ומלח ומביאים לרתיחה.
5. לאחר הרתיחה טועמים ומשפרים טעמים מנמיכים את האש ומבשלים עוד כשעתיים.

עִיגָה בְּסֶלֶאָ - מנגולד

מצרכים

- עלי מנגולד חתוכים לגודל בינוני
- צרור קטן של פטרוזליה
- בצל קצוץ
- 2 ביצים
- 3 כפות פירורי לחם
- מלח, פלפל שחור, פלפל אנגלי

אופן ההכנה

1. מערבבים היטב את כל המצרכים.
2. מחממים מחבת עם כ-3 כפות שמן, יוצקים את התערובת למחבת החמה ומנערים את המחבת כדי שהעיגה לא תידבק.
3. לאחר כ-10 דקות הופכים בזירות את העיגה לצלחת ומחליקים בחזרה למחבת.
4. מכסים את המחבת, מנמיכים את האש ומבשלים כחצי שעה.

ספרים רבותי ספרים

מדמשק לירושלים סיפורים מן הדרך

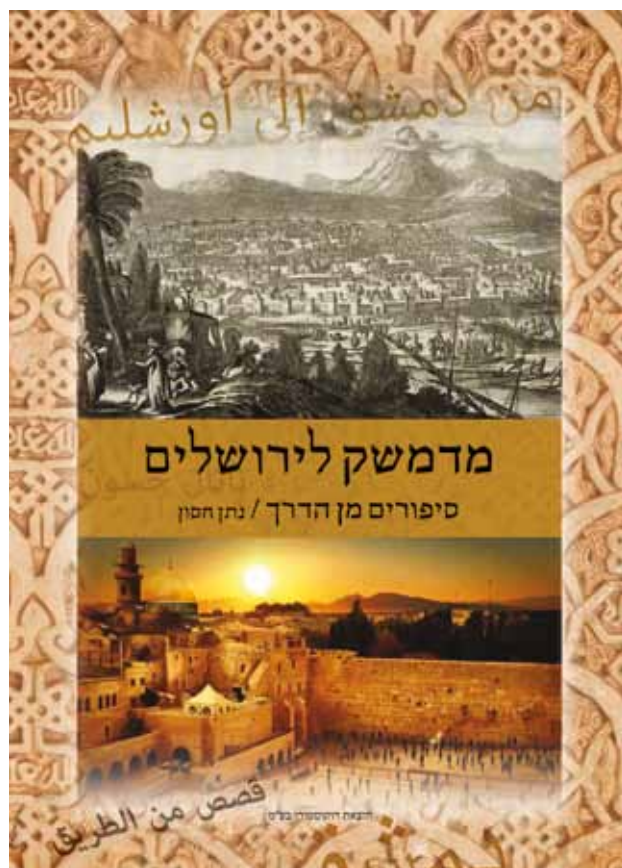
נתן חסון

סיפורה של משפחת חסון הוא סיפורם המיוחד של יהודי דמשק, שעם קום המדינה מצאו עצמם לכודים כבני ערובה שבויים בארץ אויב שאסרה עליהם לעזוב את המדינה. רק בשנת 1962, בדרך לא דרך, תוך סיכונים רבים, זכתה המשפחה להגיע ארצה והתאחדה עם בניה ובנותיה שהקדימו לעלות ארצה. על אף התנאים הקשים התערו בני המשפחה בארץ, למדו במוסדות להשכלה גבוהה והשתלבו בישראל בתפקידים בכירים בכלכלה, במדע ובביטחון. כמו רבים אחרים מקהילת יוצאי סוריה, פעלו בכוחות עצמם ולא דרשו לעצמם.

אחרי שירותו בשירות הביטחון הכללי, חזר נתן לקיבוץ גניגר ומילא בו תפקידים מרכזיים. בהמשך גויס לשליחות באלג'יריה בעיצומה של מלחמת האזרחים להעלאת יהודים ארצה. זמן מה לאחר חזרתו לארץ עזב את הקיבוץ, למד באוניברסיטה העברית בירושלים, השלים את לימודיו באוניברסיטת קליפורניה, חזר ארצה ועשה את דרכו לדרג בכיר בבנק ישראל ולשליחויות מרתקות מטעם קרן המטבע הבינלאומית במדינות מתפתחות באפריקה.

הקורא בשורות הספר מפליג בעקבותיו של נתן לארצות רחוקות, לג'ונגלים פראיים ולכפרים נידחים באפריקה, אך חוזר עמו תמיד הביתה, לישראל. כאן ביתו וכאן ביתם של עדנה אשתו, שלושת ילדיו, תשעת נכדיו ובני המשפחה המורחבת והמלוכדת שלו שעליהם גאווה. ועוד ידו נטויה.

הספר ניתן לרכישה בעלות של 50 ש"ח במשרדי הארגון

סיפורו של נתן חסון הוא סיפורה המרתק של "עלית האלף" שהתרחשה בין השנים 1943-1945. במסגרת זו הוברחו ארצה מסוריה כ-1350 ילדים ללא הוריהם, כדי להצילם מהאלימות המתפרצת של הלאומנות הסורית ובתקווה שההורים יעלו מאוחר יותר בעקבות ילדיהם.

בהיותו בן שתיים עשרה בלבד, במאי 1945, עזב נתן את בית הוריו בדמשק והוברח ארצה יחד עם אחיו אליהו בן העשר. הם נשלחו לקיבוץ גניגר ושולבו בחברת הילדים בקיבוץ. הם לא שכחו מעולם את משפחתם שנשארה בדמשק ועשו כל שביכולתם כדי להביאה ארצה.

חברים יקרים,

במסגרת מאמצינו לתייעוד ושימור קורות קהילת יהודי דמשק,
אנו פונים אל חברינו, קוראינו ואל כל יוצאי דמשק בישראל ובתפוצות,
להעביר למערכת מכאן ומשאם,
את סיפורי קורותיהם וחוויותיהם האישיות
והמשפחתיות במהלך חייהם בדמשק,
בדרך עלייתם ארצה
ובמהלך קליטתם והשתרשותם בארץ.

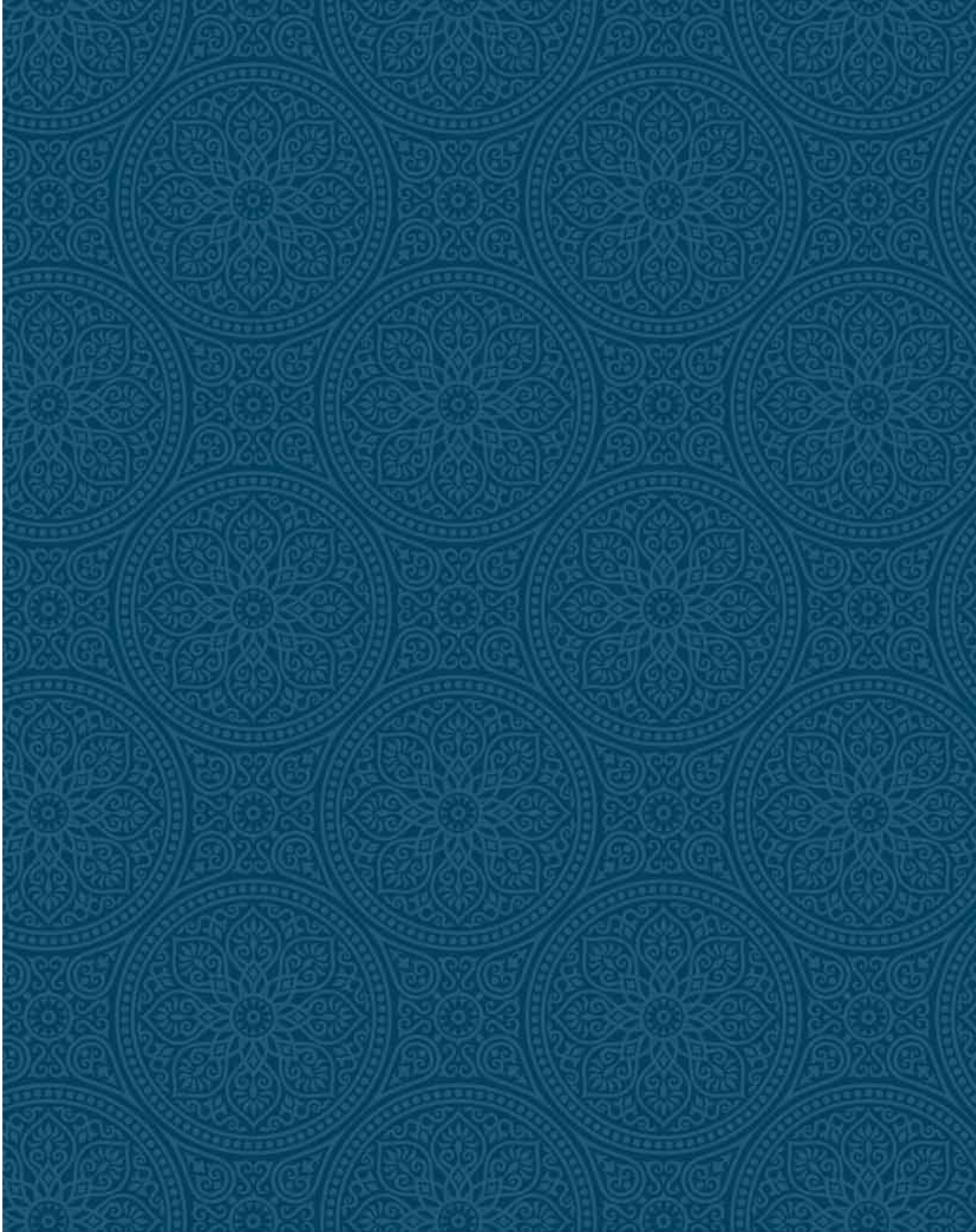
רצויות מאד תמונות מהשכונה היהודית, רחובותיה, סמטאותיה,
בתיה, אנשיה וההתרחשויות בתוכה וסביבה.

החומר ישמר לדורות בעלונים ובאתר האינטרנט "מכאן ומשאם".

אנא עשו את המאמץ להעלאת הדברים בכתב לפני שישכחו ויאבדו.

בתודה,

ארגון יוצאי דמשק בישראל

מבאן ומשאם
כתב העת למורשת יהדות דמשק